

**BRATISLAVSKÁ MEDZINÁRODNÁ ŠKOLA LIBERÁLNYCH
ŠTÚDIÍ**

BAKALÁRSKA PRÁCA

Šimon Jeseňák

BRATISLAVA 2012

**BRATISLAVSKÁ MEDZINÁRODNÁ ŠKOLA LIBERÁLNYCH
ŠTÚDIÍ**

**VPLYV ČESKOSLOVENSKEHO UNDERGROUNDU NA PÁD
KOMUNISTICKÉHO REŽIMU**

BAKALÁRSKA PRÁCA

Šimon Jeseňák

Bakalársky študijný program: Liberálne štúdiá

Študijný odbor 3.1.6 Politológia

Vedúci bakalárskej práce: Mgr. Juraj Malíček, PhD.

Stupeň kvalifikácie: Bakalár (Bc.)

Dátum odovzdania práce: 30.4.2012

Dátum obhajoby: 13.6.2012

Čestné vyhlásenie o originalnosti práce

Čestne vyhlasujem, že predkladanú prácu som vypracoval sám, iba s pomocou školiteľa a vedúceho bakalárskej práce a označil som všetky citácie a zdroje použité v texte.

V Bratislave, 30.4.2012

Šimon Jeseňák

Abstrakt

Autor práce: Šimon Jeseňák

Názov práce: Vplyv československého undergroundu na pád komunistického režimu

Názov vysokej školy: Bratislavská medzinárodná škola liberálnych štúdií

Meno školiteľa: Mgr. Juraj Malíček, PhD.

Komisia pre obhajoby: Samuel Abrahám, PhD., Prof. František Novosád, Mgr. Dagmar Kusá, PhD

Predseda komisie: Samuel Abrahám, PhD

Miesto, rok, rozsah práce: Bratislava, 2012, 49 strán

Stupeň odbornej kvalifikácie: Bakalár (Bc.)

Hlavným zámerom tejto bakalárskej práce je vysvetliť podstatu československého undergroundu ako vedúcej idey spoločnosti v oblasti kultúrneho, no i bežného života, ako istú formu nesúhlasu s vládncim režimom. Táto práca je rozdelená do štyroch tematických kapitol, ktoré sú podľa logickej štruktúry delené ďalej do podkapitol s podrobnejším rozpracovaním tej – ktorej oblasti. Prvá kapitola je najobširnejšia, zameriava sa na dejinné začlenenie vzniku undergroundu, jeho pôvod vzniku, povahu a charakter a presné vymedzenie tohto pojmu z hľadiska formy a obsahu. V poradí druhá uvádza do problematiky vzťahu undergroundu a režimu v rovine hudobnej, literárnej spolu s vonkajšími prejavmi v oblasti módy a správania sa mládeže. Jej súčasťou je i textová analýza autentických textov z tohto obdobia v rámci prózy i poézie. Tretia kapitola sa venuje prepojeniu undergroundu s disentom, kde hlavnú úlohu zohrávajú primárne dve osobnosti, a to Václav Havel a Ivan Martin Jirous. Posledná kapitola približuje z právneho hľadiska dejinnú periódu komunistického režimu, kedy bol prijatý dokument Charta 77, ktorý podobne ako československý underground, venoval svoju pozornosť neprávostiam v krajine, i keď z iného uhla pohľadu.

Kľúčové slová:

Underground, totalitné režimy, disent, próza/poézia, Charta 77;

Abstract

Author of thesis: Šimon Jeseňák

Title: Catalonia: The influence of Czechoslovak underground on the fall of Communist regime

Name of University: Bratislava International School of Liberal Arts

Consultant: Mgr. Juraj Malíček, PhD.

Committee: Samuel Abrahám, PhD., Prof. František Novosád, Mgr. Dagmar Kusá, PhD

Chairman of committee: Samuel Abrahám, PhD.

Place, year, number of pages: Bratislava, 2012, 49 pages

Academic degree: Bachelor (Bc.)

The main aim of this Dissertation is to explain the essence of the Czechoslovak underground as the substantial leading idea among society in the cultural, social but also everyday life, as the form of typical disagreement with governing regime. This Dissertation is divided into four chapters that are logically further separated to subchapters with detailed expression of the concrete Dissertation area. The first chapter is the most complex, it is focused on periodical involvement of the Czechoslovak underground, its origin, features and strict characteristic of this notion regarding its form and content. The second one involves to the relation between underground and Communist regime relationship. It speaks about music, literature together with external demonstrations in the field of fashion and social behaviour. Its integral part is composed by text analysis of poets and prose. The third chapter is devoted to connection between underground and dissent that is represented by two leading persons, Vaclav Havel and Ivan Martin Jirous. The last one explains legal context of the underground period during the Communism when the document Charter 77 was adopted. It tried to do the same as the Czechoslovak underground, to devote and focus on the violated rights and freedoms in the society, but from the another point of view.

Key words:

Underground, totalitarian regimes, dissent, prose/poets, Charter 77;

Predhovor

Jeden z najvýznamnejších slovenských umelcov František Guldán namaľoval obraz Dávida s Goliášom, na ktorom je zachytené víťazstvo Dávida s textom „Sila je v menšinách“. Toto zobrazenie dokonale vystihuje aj to, čo znamená pojem underground, ergo minoritu, ba dokonca minoritu v minorite. Jeho vplyv a posolstvo sú dnes jedným z najfascinujúcejších javov druhej polovice dvadsiateho storočia. Pavol Zajíček poskytol nečakanú definíciu undergroundu pri rozhovore, ktorý vznikol pre potreby tejto bakalárskej práce, kde popísal underground ako *nezávislé spoločenstvo ľudí, ktorí si navzájom nezištne a bezhranične pomáhajú*. Tým pádom underground bol akýmsi altruistickým zoskupením, kde neboli podstatné slova Ja a ani Ty, ale My. Texty a hudba undergroundových kapiel ako Plastic People of the Universe, Umělá Hmota, DG 307 a iné sú dnes uznávané a známe po celom svete. Je paradoxom, že periférna scéna je na svete celosvetovo uznávaná pre ich prínos, posolstvo a myšlienku a mainstreamová vlna českých a slovenských kapiel je nepoznaná mimo svojho územia. Ich mlčanie a totálna ignorácia komunistického režimu sú dnes inšpiratívne a zasluhujú si našu úctu a obdiv. V podstate v undergrounde nešlo o nič iné, len robiť si svoje umenie, akákoľvek činnosť, ktorá bola mimo režimu a samostatná bola pre komunizmus potenciálne smrteľne nebezpečná. Nenechať sa zmanipulovať a stáť si za svojím nech to stojí čokoľvek. Model prekliateho básnika, ktorý bol živý a strávil svoj život zápasom, a ktorý to doviedol do víťazného konca, nie len pre členov undergroundu, ale i pre celú spoločnosť.

V rámci predhovoru by som chcel vyjadriť poďakovanie Mgr. Jurajovi Malíčkov, PhD. za cenné rady, usmernenia, poznámky, informácie, komentáre i literatúru bez ktorej by táto práca nemohla vzniknúť. V neposlednom rade patrí obrovské ďakujem Martinovi Machovcovi, Pavlovi Zajíčkovi, Mariánovi Zajíčkovi, Jiřímu Gruntorádovi a Ivanovi Martinovi Jirousovi, ktorí nedodržal svoj sľub a rozhovor nám už nestihol poskytnúť. Táto bakalárska práca je i poďakovaním Tebe, Magor...

Obsah

Čestné vyhlásenie o originalnosti práce	iii
Abstrakt	iv
Abstract	v
Obsah	8
Úvod	9
1. Periodizácia a pojmové vymedzenie prostredia vzniku československého undergroundu	11
1.1 Československý underground, pôvod vzniku a základné smery jeho ovplyvňovania	12
1.2 Časové vymedzenie línie československého undergroundu	14
2. Vzťah undergroundu a komunistického režimu	20
2.1 Hudba	20
2.2 Poetická tvorba	22
2.2.1 Textová analýza tvorby československého undergroundu	23
2.2 Móda ako osobitý prejav revolty	29
3. Nepoliticko – politický underground	35
3.1 Prepojenie vzťahu dissent – underground	35
4. Právny aspekt obdobia existencie československého undergroundu z pohľadu dokumentu Charta 77	39
4.1 Historické pozadie prijatie Charty 77	39
4.2 Charta 77 a jej hlavná myšlienka	40
4.3 Konkrétne práva porušované v období prijatia Charty 77	42
Záver	46
Zoznam použitej literatúry	48

Úvod

Nedá sa pochopiť prítomnosť bez toho, aby sme poznali svoju minulosť. Československý underground a predovšetkým jeho česká sekcia boli jedným z kľúčových kultúrno-spoločenských faktorov druhej polovice dvadsiateho storočia, ktoré bolo charakteristické totalitnými režimami, a determinované konštantnou honbou na čarodejnice. Samozrejme, nie tak ako tomu bolo v stredoveku, ale princíp a metódy uplatňované pri týchto nehumánnych akciách nie sú až natoľko odlišné. Život ľudí, ktorí odmietali byť konformní s režimom, bol maximálne zložitý. Je dôležité, aby nové generácie pochopili a bolo im preukázané, že ľudia, ktorí sa snažili odlišiť od oficiálnej „mainstreamovej“ línie, či už kultúrnej, sociologickej alebo inej, boli považovaní za niečo menejcenné a v ich uzavretých skupinách, ktoré Bondy definoval ako „veselé geto“ bola režimom udržiavaná permanentná atmosféra strachu. Underground je jednou z najzaujímavejších častí pop kultúry: *„Každá doba a každá kultúra potrebuje svoj underground – své spoločenství lidí , kteří žijí, myslí a tvoří „jinak“, pro většinovou společnost nepochopitelně, provokativně, rouhavě, a tím kladou do otázky „samozřejmé“ hodnoty té, které doby a kultury.“* Citácia Martina C. Putny demonštruje, aký obrovský prínos mal československý a je potrebné povedať, že predovšetkým český underground, na poli literárnom a hudobnom. Predkladaná bakalárska práca sa teda sústreďuje na český underground v Československu. Diela ur-undergroudnu (predchodca undergroundu), rovnako ako i prvej a druhej generácie undergroundových autorov sa po Novembri 89' stali postupne literárnym dedičstvom a súčasťou pop kultúrneho kánonu na území Československa, čo je stredoeurópsky paradox, keďže zvyčajne diela undergroundu ostávajú významné len pre minoritnú skupinu.

Československý underground je fascinujúci svojou rôznorodosťou a pestrofarebnosťou, a preto je vhodným objektom pre dlhodobý výskum na poli sociologickom, kultúrnom i psychologickom. Dlhodobou hĺbkovou analýzou je možné prísť k novým a doposiaľ nesformulovaným výsledkom o ktoré sa táto bakalárska práca snaží. Hudba a kultúra je obrazom doby ak by sa mala komunistická éra posudzovať len na základe oficiálnej literatúry, bola by to tragédia a obrovská chyba a dokonca zavádzanie širokej národnej i medzinárodnej verejnosti. Diela Hrabala, Jirousa či Topola boli preložené do viacerých svetových jazykov a tragédiou je, že mnohí členovia spoločnosti o alternatívnej kultúre minulej ale i súčasnej nemajú žiadne vedomosti. Ich poslanstvo a

výpovedná hodnota je schopná demonštrovať, v akom režime a náladách sa československá spoločnosť nachádzala, a tým zachytiť i to, aký zverský režim komunizmus bol. Ipso facto je teda nostalgia za komunizmom u mladšej generácie založená len a len na dezinformáciách a neinformovanosti. „*Ak chcete absolútne istoty, chodte do väzenia. Tam vás kŕmia, šatia, poskytujú zdravotnú starostlivosť, atď. Jediná vec, ktorá tam chýba, je sloboda.*“ Okrídlená veta bývalého prezidenta USA Dweigta Eisenhowera je zrkadlom doby 1948-1989, vystihuje i to, čo ľuďom na barbarskej ideológii imponovalo, isté pseudoistoty, za kúsok chleba a hry ľudia boli ochotní stratiť svoju dôstojnosť, mlčať nad nepravosťou, vraždením, utláčaním a porušovaním všetkého, k čomu sa prezident Husák zaviazal v Helsinskom protokole. Byť konformný znamenalo prežiť. Kto tak odmietal urobiť stal sa nepriateľom štátu, i keď nemal žiadne politické ambície. K tejto téme sa vyjadril Egon Bondy týmito slovami: „*Vytvorila se situace bez precedentu, že kdo se nekomformuje, je beznádejně za živa pohřben. A kdo se tu zkomformuje, ví, že se zkrivil.*“ Táto práca poukazuje a oslavuje práve pár jedincov, ktorí sa nezapredali, čo sa často krát znamenalo roky väzenia, poníženia, segregácie či násilného vysťahovania a nebezpečenstva straty života nie len pre neho, ale i pre jeho najbližších.

1. Periodizácia a pojmové vymedzenie prostredia vzniku československého undergroundu

„Společnost, v níž neexistují občanské práva a v první řadě politická svoboda, je umněle udržovaný systém na potlačování vůbec všeho – včetně jakékoli pracovní a tvůrčí iniciativy. Proto nesnáší umělce a filozofy. Jen co je zaběhnuté, je správné – jen co manipulovatelné, je bezpečné. Jen otroci jsou potřeba.“

Egon Bondy (Mníšek vylitý nočník, 2008)

Underground ako pojem je možné vysvetliť vo viacerých rovinách. Či už ako doslovné vymedzenie „podzemný“ alebo slovníkové deklarovanie akéhosi neoficiálneho hnutia, kultúrneho smeru alebo tajného prúdu.

Nonkonformný predstaviteľ súčasnej katolíckej kritiky Martin C. Putna veľmi presne vystihol, že slovné spojenie „kultúrne podzemie“ je používané tak často, že dochádza k mnohým pochybnostiam o možnostiach jeho terminologizácie. Napriek tomu sa pokúsil o zúženie uvedeného pojmu a zameriava sa na „*taký typ **podzemia**, kam sa vstupuje dobrovoľne, kde primárnym motívom nie je vydedenosť z normálneho sveta a neschopnosť sa v ňom uchýtiť a presadiť, ale jeho vedomé odmietnutie, negácia, zhnusenie zo spoločenského systému a jeho hodnôt alebo lepšie, z výkladu jeho vlastného, aký všeobecne zaužívaným hodnotám dáva...*“ Nezostáva teda nič iné, než súhlasiť so štyrmi krokmi, ktoré podľa Martina C. Putny človeka do tohto tzv. podzemia dovedú:

- odpor k oficiálnemu svetu a jeho kultúre,
- odchod z neho,
- združovanie s ľuďmi zmýšľajúcimi podobným smerom,
- vytváranie iného, paralelného sveta s inou kultúrou a inými hodnotami;

Prechádzajúc myšlienkami Martina C. Putny je zrejmé, že si dôsledne uvedomuje širokosť i takto zúženého pojmu underground. Svoje tvrdenie dokladá dlhou enumeráciou hnutí a zoskupení, ktoré vznikli vyššie spomenutým spôsobom. Začína s kynikmi, spomína

českých bratov a dekadentov, až sa postupne blíži k beatnikom, hnutiu hippies, undergroundu, punkerom, antikomunistickým disidentom a pod.¹

V inom ponímaní môže byť pojem **underground** chápaný ako súčasť dobovej kultúry premietajúcej sa v literatúre, novinárčine, hudbe, móde či v akomkoľvek inom vonkajšom prejave človeka. To znamená, že ide o prejavy vyššie spomenutého typu, poprípade o samizdatové vydateľské aktivity, ktorých pôvodcovia boli v 70. a 80. rokoch poprednými osobnosťami spoločnosti, ktorá sa po roku 1968 utvorila okolo rockovej skupiny *Plastic People of the Universe*, jej umeleckého vzoru Ivana Martina Jirousa a ďalej išlo taktiež o ich spriaznené komunity a autorské okruhy, pričom vznik novších je charakterizovaný publikovaním v časopisoch *Vokno* a *Revolver Revue*.²

1.1 Československý underground, pôvod vzniku a základné smery jeho ovplyvňovania

Československý underground predstavoval akúsi špecifickú ideovú orientáciu a hodnotovú preferenciu, ktorá bola v tomto zmysle vyjadrená v teoretickej rovine v západných civilizáciách koncom 60. rokov Jeffom Nuttallom, Ralf – Rainerom Rygullom či Michaelom Horovitzom. Koniec koncov, podobným spôsobom ho v českom prostredí zdôvodnil a preformuloval Ivan Martin Jirous v celej svojej rade textov v rámci jeho tvorby.

Pojmové vymedzenie undergroundu je možné vnímať v troch smeroch:

- horizontálne: v súvislosti s regionálnymi zoskupeniami, prepojenými s viacerými samizdatovými edičnými počinmi, ktorých záber sa neobmedzoval iba na oblasť undergroundových autorov,
- vertikálne: v spojení s aktivitami predstaviteľov undergroundu, ktorí boli literárne a umelecky činní ešte pred založením undergroundového spoločenstva. Ide tu predovšetkým o diela Egona Bondyho, o aktivity Milana Knížíka a o činnosť niektorých výtvarníkov a básnikov,
- subkultúrne: chápanie podložené spojitosťami so spôsobom života, ktorý bol spontánne zdieľaný hodnotami undergroundového spoločenstva, ale sám o sebe nebol umelecky či literárne aktívni, no prispieval k dotvoreniu celkovej kultúry;³

¹ Pilář, M.2002. *UNDERGROUND aneb kapitoly o českém literárním undergroundu*. Druhé vydanie: Brno – Nakladatelství Host, 2002. ISBN: 80-7294-046-5.

² [cit.2012.04.18] Dostupné na internete: < <http://www.ustrcr.cz/cs/historie-ceskeho-undergroundu>>

³ [cit.2012.04.18] Dostupné na internete: < <http://www.ustrcr.cz/cs/historie-ceskeho-undergroundu>>

Podľa Egona Bondyho underground nie je žiadne hnutie, ale je to typický celosvetový jav druhej polovice 20. storočia s najlepšimi vyhliadkami na rozvíjanie v storočí budúcom. Apolitický underground, čo sa týka podporovania politikárčenia v záujme tej či onej super veľmocenskej strany, a politický v živeľnej snahe po dosiahnutí slobodného života pre človeka, ktorý je na celom svete vo svároch kvalitatívne rovnakých beští. Mnohé otázky spoločnosti narážajú na neutíchajúci odpor, ako napr. odmietanie vojenskej povinnosti, nezávislé hnutia za mier, nenávisť ku kolaborácii ako nutné podmienky k získaniu možnosti uplatniť svoje schopnosti a sily, odmietanie mlčania a schvaľovania všetkého či potlesk pre politikársky záujem. *„A my se nemůžeme zbavit stále zřetelnějšího dojmu, že emigranti i naši disidenti ve své většine chtějí to, abychom byli jen proti našim vládnoucím, ale ty vládnoucí na druhé straně ne – li podporovali. Odmítám považovat underground za němého spolustolovníka u stolu pochlebovačů amerického bloku.“*⁴

Československý underground si vyslúžil akési všeobecné a výstižné zhrnutie, o ktoré sa zaslúžila Johanna Possetová. Zamerala sa na predovšetkým na tvorbu 70. rokov, avšak ňou spomenuté princípy je možné aplikovať aj na obdobie 50. rokov. V prvom rade v undergrounde išlo o vytváranie nezávislej kultúry, ktorá zavrhovala akýkoľvek kontakt s „establishmentom“ (tzv. hlavná myšlienka Jirousovej *Zprávy o třetím českém hudebním obrození*). Zásada radikálneho odmietania akéhokoľvek vplyvu a nátlaku mala byť vnímaná ako postoj undergroundu k tzv. kultúrnej kontinuite, ktorá je schopná kultúrnu slobodu značne obmedzovať. Jeho predstavitelia jasne odmietli takéto zaškatul'kovanie, a tým nerešpektovali „povinné“ spojenie s „establishmentom“. Zrieknutie sa záväzného umeleckého programu a vymanenie sa spod surrealistického vplyvu viedlo k vytvoreniu individuálnych smerovaní „totálneho realizmu“, „trápanej poézie“ a „explosionizmu“. Zdôrazňovanie autenticity v živote ako alternatívne životné formy, napr. komúny svojím spôsobom evokuje spojenie s hnutiami ako hippies a so študentskými vzburami zo 60. rokov. Avšak osobitý prístup k životu býval častejšie motivovaný hrdým presvedčením o svojej neopakovateľnej individualite a neznamenal podľa hnutie akémukoľvek kolektívnemu mýtu, čím môžeme hovoriť taktiež o tzv. mýte „slobodnej undergroundovej komunity“. Pri ryse zdôrazňovania autenticity v umeleckej tvorbe išlo hlavne o realizmus, užívanie hovorového jazyka či slangu a o porušovanie spoločenských a kultúrnych tabu. Kritický postoj k zriadeniu a k jeho strnulému systému hodnôť

⁴ Bondy, E. 2001. *Bezejmenná*. Zvláštní vydání. 2001. 139 s. ISBN: 80-85436-66-3.

predstavoval vrstvu nezávislých a alternatívnych kultúr. Absolútny odklon od vžitých spoločenských noriem, ktoré však neznamenal porušenie tých etických.⁵

Kultúrnym vzorom undergroundu v Československu, predovšetkým v 60. rokoch boli nové prúdy v západnej kultúre, a to rocková hudba, beatníci, francúzska filmová vlna a tiež prudko sa rozvíjajúca západná popkultúra. Takéto obdivné pohľady smerom k týmto intenciám mali v našom domácom prostredí dlhodobú tradíciu. Hlboko do duší mladých sa zakorenil i jazz, ktorý vyvolával vďaka filmom a protagonistom predstavení v *Osvobozenom divadle*, kde Jaroslav Ježek uplatňoval svoje melódie doprevádzané textami Jiřího Voskovca a Jana Wericha, masovú popularitu. Nepokoje medzi mladými vyznávačmi tohto štýlu a maloburžoáznym okolím i rôzne strety so štátnymi inštitúciami zachytil vo svojej tvorbe i Josef Škvorecký, podobný námet má i kniha Radovana Krátkeho. Takéto konflikty medzi fanúšikmi nových hudobných smerov a príslušníkov starších generácií však nevyvolávala len hudba samotná, ale i tanečný prejav, správanie i móda ako taká.⁶

1.2 Časové vymedzenie línie československého undergroundu

Po dusivej atmosfére 50. rokov, kde o nejakom publikovateľnom teoretizovaní o zakázanej literatúre nebolo ani len počuť, nastali zdanlivo uvoľnené 60. roky, kde sa väčšina teoretického potenciálu sústredila pri formovaní obrodného procesu v inštitucionálnych aj literárnych štruktúrach a kde na viac neoficiálna literatúra nemala svoj plnohodnotný štatút. Tým nie je vôbec prekvapujúce, že prvé zverejnené úvahy o nezávislej literatúre je možné datovať až na sklonku 70. rokov. Je treba pripomenúť, že prvá takáto rozprava sa týkala najprv toho „provokatívneho“, postavením generačne odlišného undergroundu. O akýchkoľvek pokusoch môžeme teda hovoriť až od druhej polovice 70. rokov 20. storočia a paradoxne ich naštartovalo práve hnutie undergroundu, ktorému bola forma vedenia teoretickej diskusie nanajvýš cudzia.⁷

Konkrétna periodizácia tzv. vývojových dejín československého undergroundu je možno rozdeliť do troch skupín.

⁵Piláš, M. 2002. *UNDERGROUND aneb kapitoly o českém literárním undergroundu*. Druhé vydanie: Brno – Nakladatelství Host, 2002. ISBN: 80-7294-046-5.

⁶Blažek, P., Pospíšil, F. „*Vraťte nám vlasy!*“ Academia: Praha, 2010. 589 s. ISBN: 978-80-200-1873-1.

⁷Jungmannová, L. *Podzemní kultura prizmatem sepětí moci a ideologie* In ACTA UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLOMUCENSIS FACULTAS PHILOSOPHICA MORAVICA 4 – 2005.

1. Prvá vlna českého undergroundu v 50. rokoch (1948 – 1953)

Sem patrí tzv. ur – underground, pričom základné dve vlny undergroundu v 50. a 70. rokoch naznačujú, že v oboch desaťročiach došlo k výrazným, časovo pomerne krátkym vzplanutím aktivít, behom ktorých vznikli základné diela undergroundu. Tento pojem však v tejto dobe nebol prakticky zaužívaný, jeho prvú doslovnú podobu nachádzame až o dve desaťročia neskôr. Tento smer, je ovplyvnený metódami poetizmu a surrealizmu, ale snaží sa ich prekonať príklonom ku konkrétnej životnej realite. Hrabal tomuto smeru navrhol označenie **neopoetizmus**. Pilár odmieta poetizmus a surrealizmus nasledovne : „*Žádnou lyriku! Lyrika unavuje. (...) Naším materiálem je jedině život. Jediné, co můžeme sdělovati a čím se můžeme vyjádřiti, jsou naše pocity.*“⁸

Generácia pred vznikom samotného undergroundu zoskupená okolo Bondyho a Vodsedálka „...*procházeli ulicemi a náměstími, restauracemi a bary, kavárnami a náměstími centra Prahy i jejími perifériemi, aby svými totálními verši strhli zvolna ale jistě pomníky poetismu...*“⁹

Underground 50. rokov bola vlna, ktorá bola založená na nezávislosti od všetkého. Dôležitým faktorom, ktorý sa objavuje v tomto období, je štylizácia do úlohy outsidera, ktorý prijal túto svoju pozíciu ako životný štýl a umelecké vyjadrenie. Z ich tvorby bolo cítiť snahu o vyčlenenie sa z bežného radu a celkové odlíšenie sa. Hlavnými predstaviteľmi tohto obdobia sú Egon Bondy a Ivo Vodsedálek. 50. roky boli špecifické celkovým ideologizovaním stalinizmu ako najvyššej normy, ktorá zasahovala všetky sféry politického, sociologického i kultúrneho života. Títo autori to odmietali a vnímali túto dobu ako totálne existenčne beznádejnú a neslobodnú éru. Reakciou na tento pre nich celkový marazmus bola Bondyho zbierka *Totální realismus*, ktorá sa vyznačovala čo najpodrobnejším a najnaturalistickejšým vyjadrením dennej reality, spojená s prvkami trápnej poézie, kde sa rušili všetky jazykové a literárne tabu.¹⁰

*„Dnes odpoledne když jsem odjížděl od svého otce
který mě právě vyhodil z domova
smál se uvnitř v tramvaji jeden stařík
a průvodčí škádlil dítě
Jeli jsme kolem dřevěných ohrad a tenisových kurtů*

⁸Pilár, M.2002. *UNDERGROUND aneb kapitoly o českém literárním undergroundu*. Druhé vydanie: Brno – Nakladatelství Host, 2002. ISBN: 80-7294-046-5.

⁹Pilár, M.2002. *UNDERGROUND aneb kapitoly o českém literárním undergroundu*. Druhé vydanie: Brno – Nakladatelství Host, 2002. ISBN: 80-7294-046-5.

¹⁰Pilár, M.2002. *UNDERGROUND aneb kapitoly o českém literárním undergroundu*. Druhé vydanie: Brno – Nakladatelství Host, 2002. ISBN: 80-7294-046-5.

*kolem zavřené plovárny
Když jsme přijížděli k Vltavě
zvedl se vítr
který v těchto místech dělá někdy vlny až
třiceticentimetrové“*

(Egon Bondy: Totální realismus – Ve všední den i v nedeli)

Literáti undergroundového okruhu na počiatku 50. rokov zaujímali antistalinistické stanoviská, avšak politická angažovanosť v akomkoľvek ohľadu bola presne tým, do čoho sa nechceli aktívne zapojovať. Underground sa riadil názorom, ktorý neskôr Egon Bondy pregnantne formuloval v predslove k svojej próze Mníšek

„...politické mlčení těch, kteří jsou proti establishmentu, je ve skutečnosti nejvážnější politickou silou, s níž lidé nechtějí a neumějí počítat.“

2. Charakteristika undergroundu v 60. a 70. Rokoch

Hneď v úvode charakteristiky druhej vlny československého undergroundu je pre zrejmosť dobré vysvetliť prelínanie medzi historickými udalosťami a rozvojom undergroundu, ktorý bol príznačný predovšetkým skupinou *Plastic People of the Universe*. Plastici vznikli v roku 1968 a ich tvorba bola podstatne ovplyvnená, a to hlavne v začiatkoch, americkými *Velvet Underground*, *Captain Beefheart* i *Frankom Zappom*. Počas nasledujúceho obdobia sa stala tým najoriginálnejším, čo na rockovej hudobnej scéne Československa bolo. Preto sa skupina stala problematickou, nebola ochotná ustupovať a robiť kompromisy s vtedajším režimom, a to bolo primárnou príčinou, prečo neskôr prišla o profesionálnu licenciu. Strety a komplikácie s komunistickými úradmi boli na dennom poriadku.¹¹

Plastikom predchádzalo vytvorenie formácie *Hlavsa's Fire Factory*, a to iba mesiac po vpáde vojsk Varšavskej zmluvy na územie Československa, v zložení Milana Hlavsu, Jiřího Přemka Števícha, Michala Jerneka a Jozefa Brabca. Táto konštelácia a tento bod dejín sa niesol líniou formovania Plastikov. Udalosti normalizácie Plastikom nepriali a totalitní predstavitelia robili čistky nielen v politickom, ale i kultúrnom živote. Skupina *Plastic People of the Universe* sa pre svoj zjavný nesúhlas, resp. jej odchýlky od predstáv

¹¹ [Cit. 2012.04.24] Dostupné na internete:< <http://www.plasticpeople.eu/historie.html>>

komunistov dostala až na úplný „okraj“ oficiálnej hudobnej tvorby zo strany rešpektovania politických špičiek.¹²

Aj pre tieto dôvody sa Plastici stali podnetom k zomknutiu demokratickej opozície vo všetkých smeroch, aké nemalo vo vtedajších komunistických režimoch obdobu.¹³

Literatúra, ktorá bola pre okruh undergroundu špecifická, predstavovala prevažne poézia, ktorá sa začala chápať ako osobitá od roku 1975, kedy Ivan Martin Jirous vydal prvú antológiu podzemnej literatúry diel Egonovi Bondym k 45. narodeninám *Invalidní súrodenci*. Najväčším vplyvom na underground bol Egon Bondy, a to zbierkami z konca 50. Rokov, ktorý popieral poetickosť, písal primitivistické alebo pseudoprimitivistické texty, ktoré sa vymykali hlavnej vlne práve svojím provokačným charakterom. Václav Černý sa vyjadril, že Bondy a jeho generácia zrušili akékoľvek textové a štylistické zákazy. Poézia undergroundu bola pestrofarebná a do nemalej miery odlišná ale podobnosť medzi básnikmi všetkých vln je viditeľná, zdieľali totiž prostredie geta a to ich ovplyvňovalo.

Prostredie uzavretej komunity ľudí, ktorí zdieľali podobné osudy, je jedným z kľúčových faktorov, ktoré musia byť brané do úvahy pri skúmaní vplyvu undergroundu na pád komunistického režimu. Charakteristickým rysom je pre členov geta strata spoločenských hodnôt, bezvýchodnosť v pohľade na spoločenské dianie demonštrované odpudzujúcim zovňajškom. Nezanedbateľným faktorom, ktorý bol zdieľaný, bolo aj vzývanie západu. Západná spoločnosť bola po vojne uzavretá a prudérna. Generálnou podobnosťou medzi undergroundom západu a východu bolo spoločenské opovrhovanie ľudí, v drvivej väčšine mužov s dlhými vlasmi. Zásadný rozdiel bol však v tom, že na západe neboli títo jedinci perzekvovaní. „*Situácia v ČSR bola odlišná aj tým, že spoločnosť 60. rokov bola veľmi komplexná a záujmy jednotlivcov i celých skupín v nej boli presadzované komplexnými mechanizmami.*“¹⁴

Najväčším rozdielom medzi undergroundom 50. a neskorších rokov je, že oficiálna tvorba podporovaná režimom postupne prestávala byť považovaná za nevyhnutnú službu spoločnosti a súčasťou literatúry, i keď okrajovej, sa začali stávať taktiež texty a tvorba samotárskych individuí, ktoré sa zoskupovali v určitých, takmer hermeticky uzavretých spoločenstvách (tzv. veselé geto).

„*Centrum literárního dění se odedávna jeví jako prostor, kde se výrazná individualita mnohem obtížněji brání diktátu lidských konvencí; "bytí" na periférii oproti tomu nabízí*

¹²[Cit. 2012.04.24] Dostupné na

internete:<http://sk.wikipedia.org/wiki/The_Plastic_People_of_the_Universe>

¹³[Cit. 2012.04.24] Dostupné na internete:< <http://www.plasticpeople.eu/historie.html>>

¹⁴Blažek, P., Pospíšil, F. „*Vraťte nám vlasy!*“ Academia: Praha, 2010.589 s. ISBN: 978-80-200-1873-1.

individualitě pocit alespoň relativní vyvázanosti z psaných i nepsaných společenských norem.“¹⁵

Jednou z najcharakteristickejších črt tvorby druhej vlny československého undergroundu je tvorba rýdzo autentických textov bez brania akéhokoľvek ohľadu na vžitý estetický, etický či kultúrny kánon.

V socialistickom režime bola každá činnosť posvätená politickým programom, ergo bola politická. Underground už len tým, že nemal politický program, sa stával chtiac – nechtiac politickým, bez ideologického kontextu, tým pádom sa stal nepriateľom oficiálneho zriadenia. Všetky existujúce kluby akéhokoľvek rázu museli mať svoj program, ktorý bol podmienkou zastrešenia pod niektorú z existujúcich inštitúcií a underground už len samotným faktom, že nebol zastrešený, bol zastrešený, a to práve tým že nebol zastrešený. Jediným ideologickým prejavom undergroundu bola sloboda, čo bolo ich ideové prepojenie s realitou.

Ďalším faktorom, ktorý ovplyvňuje druhú vlnu československého undergroundu koncom 60. a začiatkom 70. rokov je spojenie literárneho undergroundu s hudbou. Mladá generácia 60. rokov postupne zanecháva jazz a blues a začína inklinovať k rock 'n' rollu, špeciálne k hudbe liverpoolskeho Beatles. S týmto vplyvom vznikajú prvé české rockové kapely a následne dochádza k vybudovaniu tradícií happeningov, koncertov a festivalov alternatívnej kultúry. Český underground v tomto období sa búri voči všeobecne platným konvenciám, a bráni sa opresii režimu nerešpektovaním spoločenských noriem, a to predovšetkým iným štýlom obliekania sa a úpravou celkového imidžu po vzore slávneho hesla „sex, drugs & rock 'n' roll“. Kapely, ktoré reprezentovali tento odpor sú Plastic People of the Universe, DG 307 (Pavel Zajíček bol najskôr básnikom, no po založení DG 307 sa stáva taktiež hudobníkom, čo je azda najlepším príkladom prepojenia literárneho a hudobného undergroundu).¹⁶

Najvýstižnejšiu definíciu v rámci teoretickej roviny poskytl Ivan Martin Jirous („*Správa o třetím českém hudebním obrození*“, 1975) a Egon Bondy („*Invalidní sourozenci*“, 1974).

¹⁵Pilář, M.2002. *UNDERGROUND aneb kapitoly o českém literárním undergroundu*. Druhé vydanie: Brno – Nakladatelství Host, 2002. ISBN: 80-7294-046-5.

¹⁶Pilář, M.2002. *UNDERGROUND aneb kapitoly o českém literárním undergroundu*. Druhé vydanie: Brno – Nakladatelství Host, 2002. ISBN: 80-7294-046-5.

3. Posledná etapa československého undergroundu (80.roky ako najnovšia vlna „podzemnej kultúry“)

„Starý Teige neřekl jinak

než "ten Fišer a jeho banda grázlů"

přešlo třicet let a ani nemůžu sedět na hajzlu

jak se ke mně dobývá mladá banda grázlů. “

(Egon Bondy)

Tesne pred nástupom najmladšej generácie undergroundu zoskupenej okolo Petra Placáka, Jáchyma Topola, Andreja Stankoviča a iných, vydal Ivan Martin Jirous prvú antológiu podzemnej literatúry, a to zborník poézie *Invalidí sourozenci Egonu Bondymu k 45. narozeninám*“. Do vydania tohto zborníka mnohí autori pôsobiaci v undergrounde ani len netušili, že aj ich priatelia sa pokúšajú o literárnu činnosť. Vplyv západnej kultúry je stále markantný, avšak už sa nejedná iba o nostalgiu za hippies. Na rozdiel od prvých dvoch vln, najmladšia generácia nebola natoľko ovplyvnená prúdom surrealizmu, ale sústredili sa viac na americké impulzy, čo bolo typické najmä pre rockový underground.¹⁷

Prenasledovanie undergroundu pokračovalo i naďalej, a to nielen jeho rockového smeru, ale aj folku a jazzovej sekcie, a tým režim úspešne donútil viacerých autorov k emigrácii. Celkové prostredie undergroundu, nálady a vzťahy v ňom, sú znamenito opísané v jednom z najslávnejších románov undergroundu ako takého, a to v diele Jána Pelca *„A bude hůř“*.

¹⁷ Pilář, M.2002. *UNDERGROUND aneb kapitoly o českém literárním undergroundu*. Druhé vydanie: Brno – Nakladatelství Host, 2002. ISBN: 80-7294-046-5.

2. Vzťah undergroundu a komunistického režimu

„A to jejich pracovní otcové dělají melouchy ostošest a kradou dohromady ostošest a jejich zlaté české mámy (tj. Ty největší kurvy) žvaní na schůzích a posílají je do SSM. Není mezi těmi našimi dvacetiletými ani jeden jediný, doslova ani jeden jediný, který by věřil, že se v naší vlasti uskutečňuje socializmus.“

(Egon Bondy, Mníšek vylitý nočník, 2008)

Členovia undergroundu sa nedokázali a ani nechceli stotožniť s celkovou klímou, ktorá panovala v spoločnosti, čo dokonale vyjadruje citát uvedený vyššie. Práve ním je vyjadrený totálny odstup a možno až pohrdanie spoločnosťou a jej povrchnými hodnotami a konvenciami. Prívrženci undergroundu vnímali, že ani majoritná časť obyvateľstva nie je presvedčená o prospešnosti režimu a správnosti krokov a cieľov, ktoré sa snažia byť naplnené v socialistickom Československu.

2.1 Hudba

*„Ta naše písnička česká
ta je tak plastick hezká,
tak jako v prdeli kytička
ta naše plastická
písnička.“*

(Fanda Pánek: Vita horribilis 1972 – 1985)

Undergroundové kapely vo väčšinovej miere využívali rock ako vyjadrenie umenia, keďže mal úžasnú subversívnu silu. Bol rovnako zakazovaný vo východnom bloku, tak ako na západe, i v USA. Hudobný underground bol sociologicky implementovaný, a to predovšetkým medzi individuami, ktoré mali minimálne šance a možnosti uplatnenia v rámci oficiálnej kultúry. Bol populárny najmä medzi nižšou strednou vrstvou, špeciálne mladými robotníkmi a remeselníkmi či pomocnou silou.¹⁸

Underground ako termín vznikol spomienkou na niekdajší výrok Karola Vojáka z okruhu skupiny *The Primitives Group*. Označil za druhé české hudobné obrodenie koniec

¹⁸ Pilář, M.2002. *UNDERGROUND aneb kapitoly o českém literárním undergroundu*. Druhé vydanie: Brno – Nakladatelství Host, 2002. ISBN: 80-7294-046-5.

60. rokov, teda dobu, kedy došlo k netušenej eskalácii rockových, resp. bigbeatových skupín, a to predovšetkým v Prahe, ale i kdekoľvek inde v Československu.¹⁹

Jirous ďalej opakuje svoju viackrát vytýčenú definíciu undergroundu, ktorá obsahuje tézu, že underground je *"vědomé intelektuální úsilí"*, za ktorým nasleduje veľmi podstatné a pri hlbšom štúdiu undergroundových textov ľahko zdôvodniteľné tvrdenie, že *„...uundergroundu jde od počátku o duchovní hnutí, uvědomělé vytváření uměleckých realizací jako prostředků ke změně - alespoň mentální - nás a světa."*²⁰

Folklór undergroundu je špecifický určitou hranou naivitou, čo bolo veľmi originálne a autentické vyjadrenie autorov o podmienkach života doby a prostredia, na základe ich percepcie. Inšpirácia pochádzala zo spoločnosti a okolia, kde sa pohybovali, z rôznych – niekedy až paradoxných miest, napr. verejné toalety, variačné nápisy na WC a pod. Pri rozhovore s Josefom Vondruškom, ktorý sa uskutočnil 26.1.2011 v Prahe spomínal na jeden verš v znení: *„Proč bozkávaš její rty*

rudé jako růže.

Polib ji taky prdel

vždyť je to jedna kůže."

Práve texty Josefa Vondrušku, ktoré performoval aj so svojou kapelou *Umělá hmota*, sa vyznačujú neumelou pseudoprimitivistickou, surovou a rockovou lyrikou (napr. básnická zbierka *„A Bůh hrál rock'n'roll“*).

Žiaden z členov undergroundových kapiel nebol profesionálnym hudobníkom, preto je zrejme, že ani ich hudba nie je preplnená prílišnou zložitosťou. To však neznamená, že celkový prejav a výraz kapiel nebol kompaktný a inovatívny. Ide hlavne o využívanie nových a netradičných nástrojov, ako je hrebeň, elektrická vrtačka, zvuk sekery rúbajúcej drevo či používanie kulís, ohňov alebo rôznych živých zvierat a zvukov, ktoré vydávajú.

I keď underground vychádzal najmä z rocku, hudobníci nechceli byť zaradení do sterilnej škatuľky, ako o tom písal Vratislav Brabenec, ktorý sa v rozhovore s Renatou Kalenskou vyjadril že v undergrounde *„spíš jde o to, aby ten projekt měl nějakou filosofii. Jde hlavně o to, nebýt tím rock and rollem limitovanej."*²¹

Režim síce rozhodne nepodporoval žiadnu činnosť, ktorá sa vytvárala mimo oficiálit, ale napriek tomu kapely zakázané neboli. A taktiež hudobníci perzekvovaní neboli za svoju hudobnú činnosť, no režim si našiel vždy nejakú zámienku, aby sa dostali aktéri do značných problémov.

¹⁹ Jirous, M.I.2008. *Pravdivý příběh Plastic People*. Prvé vydanie: Praha, 2008. ISBN: 978-80-7215-355-8.

²⁰ Pilář, M.2002. *UNDERGROUND aneb kapitoly o českém literárním undergroundu*. Druhé vydanie: Brno – Nakladatelství Host, 2002. ISBN: 80-7294-046-5.

²¹ Rozhovory Renaty Kalenské. 2012. *Evangelium podle Brabence*. Torst, 2010. ISBN: 978-80-7215-405-0.

„Důležitý je říct, že jsme nebyli zakázány. Obzvlášť zahraniční novináři rádi říkají: 'Rock-and-rollová kapela rozbila okupované Československo.' 'Elektrická kytara přetrhla dráty totality. Každý novinář má rád senzaci. Ale my jsme žádnou totalitu nerozsekali.'“²²

Zvláštnym úkazom v undergrounde bola Jazzová sekcia, ktorá vznikla v októbri 1971 ako oficiálne povolená záujmová sekcia *Českého svazu hudebníků*. Jej činnosť vychádzala nielen z nadšenia pre nonkonformnú jazzovú, rockovú a akúkoľvek alternatívnu hudbu, ale hlavne z presvedčenia, že v stále tesnejších "normalizačných" podmienkach je treba využiť všetky zákonné prostriedky k podporovaniu a rozvíjaniu umeleckej slobody.²³

2.2 Poetická tvorba

Lyrika undergroundu *„která v souladu se svým tvrdošíjně uplatňovaným krédem naprosté estetické a společenské nepřizpůsobivosti (...) vystupovala v 70. letech jako synonymum vznikající tzv. druhé neboli alternativní kultury v Čechách.“²⁴*

Autori undergroundu sa cítili konformne v takom "type podzemí, kam se vstupuje dobrovolně, kdy primárním motivem není vydědénost z 'normálního' světa a neschopnost se v něm uchytit a prosadit (aniž by tu byla zcela bez role), nýbrž jeho vědomé odmítnutí, negace, zhnusení systémem jeho hodnot nebo lépe, výkladem, jaký obecným hodnotám normativně dává.“²⁵

Terminus technicus, ktorý Bondy použil, teda veselé geto, neodmietal iba režim samotný, ale bol mu cudzí akýkoľvek druh kontaktu s establishmentom. V tomto duchu sa začali prejavovať takisto osobnosti, ktoré boli ovplyvnené kresťanskou tematikou – Svatopluk Karásek, Vratislav Brabenec a Ivan Martin Jirous.

*„Píseň si zpívám má jeden takt
s Dáblem se nesmí sjednat pakt.“
(Ivan Martin Jirous: Magorovy labutí písně)*

Ivan Martin Jirous stotožňuje režim s hmatateľným zlom v podobe Diabla = komunistického režimu, s ktorým sa nesmie vyjednávať či diskutovať, iba ho ignorovať.

²² Rozhovory Renaty Kalenské. 2012. Evangelium podle Brabence. Torst, 2010. ISBN: 978-80-7215-405-0.

²³ Pilář, M. 2002. *UNDERGROUND aneb kapitoly o českém literárním undergroundu*. Druhé vydanie: Brno – Nakladatelství Host, 2002. ISBN: 80-7294-046-5.

²⁴ Hanuška, P., Novotný, V. 2001. *Česká literatura ve zkratce 4*. Praha: Brána, s.r.o. 2001

²⁵ Putna, M. C. 1994. *My poslední křesťané: hněvivé eseje a vlídné kritiky*. Praha: Herrmann & synové, 1994.

Podobnú paralelu načrtol aj Svatopluk Karásek v básni *Řekni d'áblovi ne:*

„*Sejmou ti otisky, sejmou,
sejmou ti otisky, sejmou,
pak teprve poznáš d'ábla,
v hlavě se ti rozsvítí,
sejmou ti otisky sejmou.
Say no to the devil, say no,
Say no to the devil, say no,
devil is deceiver
he won't treat nobody right,
say no to the devil, say no.*“

2.1.1 Textová analýza tvorby československého undergroundu

Prozaická časť

Rozkol s režimom, jeho ignorácia, ale aj vedomé odmietanie čohokoľvek, čo bolo s ním spojené sa neprejavovalo len v móde a správaní sa, no najmä v poetických a prozaických textoch (v próze predovšetkým u Egona Bondyho). Nasledujúca podkapitola bude slúžiť ako praktická demonštrácia antikomunistických a antiestablishmentových nálad v spoločnosti, rovnako bude mať tendencie poukázať na vedúce témy v tvorbe.

„*Pochopitelně je konstantou psychického rozpoložení obyvatelstva antikomunismus jako u nás všude, což ovšem nikomu nebrání nejen v členství v straně, ale ani v špiclování a spolupráci s StB.*“

Táto citácia z Bondyho neskorších próz *Bezejmenná*, sa môže zdať pre Bondyho ako presvedčeného trockistu a maoistu ako veľmi prekvapivá, avšak on bol voči režimu veľmi kritický a otvorene si želal ak už nie jeho pád, tak minimálne jeho totálnu reformu, ktorá by sa zameriavala na dodržiavanie ľudských a občianskych práv. Bondyho frustrácia a strata akýchkoľvek ideálov či viery v súčasné status quo sa prejavuje i v diele, o ktorom Ivan Martin Jirous povedal, že na to, aby mohol človek spoznať to, ako sa za dôb totality žilo, je potrebné prečítať len tri knihy. A to Joseph Conrad *Pred očami západu*, *Běsi* od Dostojevského a Bondyho *Šaman*. Bondy si v *Šamanovi* uvedomuje, čo je zač. Teda génus, ale zároveň i blázon. V próze *Šaman* je vyjadrená aj Bondyho strata ideálov a zhnusenie z doby, v ktorej žil „*Únava se života ve společnosti, v níž vládne cílevědomé*

oblbování a Tajná bezpečnost...vždyť Tajná bezpečnost jen proto může tak neomezeně vládnout, že se všichni bojí o svou existenci, o svou obživu, o právo zůstat v táboře, nebýt vyhnán do pustiny.“ Jasně uvedomenie si a stotožnenie života v akomsi tábore, kde ľudí nezaujímá takmer nič a sú priam zdegenerovaní systematickým „brainswashingom“. Nehľadia na nič iné iba na svoje biologické potreby a maximálne sa zamerajú na hmotné zabezpečenia sa. Je zrejmé, že sa jednoznačne nedá určiť, či sa väčšina umelcov tvoriacich v undergrounde snažila o zmenu režimu, avšak Bondy v Šamanovi svoj vzťah i postoj opisuje veľmi exaktne: *„Máš pravdu, Kukučko, že by lidi měli přestat dělat si navzájem zlo. Ale pokud nesvrhnou tenhle zhovadilý režim, tak z toho nic nebude. Ano, bylo by potřeba najít cestu, jak ten režim zničit, a k tomu zas je potřeba najít cestu k tomu, aby se lidi dokázali spojit...Až jednou někdo přijde na to, jak to dokázat, pak bude otevřená cesta i k tomu, aby lidi mohli začít být lidmi – je li to u nich vůbec možné – a přestali činit zlo.*“ Bondy jasne a zreteľne formuluje svoje stanovisko k režimu, zároveň bol jedným z mála členov undergroundu, ktorý vyjadril nielen svoje politické, umelecké či estetické stanoviská. Svoj nárok na takéto súdy či vyjadrenia opisuje opäť v próze Bezejmenná *„Kdo jiný v Československu má takové právo říci to, co je v tomhle článku, jako já, který válčím s tímhle zřízením setsakra otevřene, bez kamufláže, bez jakéholoki krytí a bez uhýbaní k mlhavým obrátům, nýbrž nazývám věci pravými jmény, kdo jiný by měl taková právo jako já.*“ V tejto citácii je až ad absurdum viditeľné, že Bondy je proti situácii i režimu, ktorý panuje v štáte. Samozrejme, jeho sny boli diametrálne odlišné od disentu, či Ivana Martina Jirousa, o ktorom je známe, že v krčme pred náčelníkom ŠtB vyhrýzol otvor do Rudého Práva so slovami *„Tak jak jsem ja teď sežral Rudé právo, tak jednou sežereme Vás bolševiky.*“ I napriek tomu je Bondyho postoj jasný, čo potvrdzuje aj v ďalšej eseji, kedy si dovoľí „rýpať“ ešte viac a režim dokonca stotožní s koncentračným táborom: *„A život v koncentračnom táboře vidím tak: zde je všechno suspendováno a popřeno a dokonce i za mou sebevraždu potrestají druhé, zde, kde se musím denně válet v hnoji před esesáky, kde z nejruznějších důvodů kradu, lžu, podílím se na vraždách, obohacuji se na vraždách, dělám si dobré životní podmínky z vražd, plivu na vlastní přesvědčení, učím vlastní děti nejhnusnější nemravnosti a prostituci a kde se ještě i přesto vše podělávám denné strachy, když nezbyva jediného chlupu na mém charakteru, na mém intelektu a na mém svědomí, který by nebyl zkřiven jak prasečí ocas...*“ Je zrejmé, že sa jedná len o umeleckú explanáciu pocitov Bondyho z režimu, avšak určite aj táto paralela nie je ďaleko od reality, o čom svedčí aj mlčanie majoritnej zložky populácie pri politických procesoch napríklad s Dr. Miladou Horákovou, pri procesoch s Plastikmi a inými. Podieľanie sa na

kolaborácii je zrejmé, keďže mnohí jedinci boli v zoznamoch ŠtB ako agenti a donášači Bondyho nevynímajúc.

Pocity a nálady, ako by Marx povedal odcudzenia sú všade prítomné, témy koketovania so smrťou už v mladom veku, odklon od bežne zaužíwanej axiológie, totálne nepochopenie a odpor k spoločnosti a prostrediu v ktorom ľudia žijú sú nosné témy, ktoré sa nesú od počiatkov až po rok '89 a dokonca i po ňom. „*Svět je nám odporný a životu dávame přednost jen proto, že se atavisticky bojíme smrti. Vyhandlovali bychom ho okamžite za něco lepšího, kdby takové bylo - ale taková je jen smrt, a té se lidé děsí.*“ Frustrácia, ktorú jedinci v undergrounde pociťujú, je veľmi silná rovnako ako pocit nebezpečenstva. „*Jsem v nebezpečí, že vyschneme úplně bez jakýchkoli štěstí, kromě sexu a piva.*“ Útechu a potrebu niekam patriť nachádzajú len v samotnom undergrounde a v prostredí, kde sa môžu jedinci angažovať a slobodne tvoriť a rozprávať sa s ľuďmi zmýšľajúcimi podobným spôsobom.

Takéto nálady sa samozrejme nevyskytujú len v próze, ale i v poézii.

Poetická časť

„Zabývat se byt jen teoreticky

Budoucností svobody

Je dnes k zblití

Spiš bude budoucnost pekla

Spiš přijde doba ledová

Spiš všichni vyletíme do povětří

Než aby zhynul

Tenhle koncentrák

V němž budou hnít

I naši praprapravenci

Zapomenu už

Doufejme

Na všechno. “

Bondy tu intenzívne anticipuje poetickosť básne a rozoberá len reálny stav a percepciu, ktorú on zo svojho okolia vidí. Nádej na zmenu je tu zanedbateľná, a preto Bondy očakáva, že marazmus súčasnej doby pretrvá ešte niekoľko ďalších generácií, ak vôbec niekedy pominie. Peklo aj „koncentrák“ sú synonymá socialistického zriadenia, a teda nepriame politické posolstvo je opäť zrejmé, avšak najpresnejšie vyjadril obraz doby v básni *Zbytky eposu*:

„Hovno vládá hovno demokracie a hovno svoboda

Hovno skvělá hospodářská prosperita národa

Hovno mír a hovno práce

Hovno sranda bez legrace

Hovno krásy hovno umění

Hovno peníze bez reformy či s ní

Hovno láska hovno rodina

Hovno domovy jimž kouká hypotéka z komína

Hovno na ulici

Hovno v tramvaji

Hovno na nebi

I v pekle skryté potají

Hovno v hlavě

V srdci

V kalhotách

Hovno na košili

Na přirození na botách

Hovno v knihách

Hovno s spořitelne

Hovno mrazené

I špikované jemně

Hovno bez hlavy

I korunované

Hovno Smrčci i brilantinou mazané

Hovno Marx a hovno pápež hovno revoluce

Hovno vaše víra hovno vaše pracovité ruce

Hovno naději dokonce všech hoven meta

Hovno vlast a hovno vývoj světa

Hovno budoucnost vás čeká hovno pokroku

Hovno Kde domov můj

A hovno ty armádo otroků

S hovnem z hovna jste se narodili

V hovnu žijete až jste se uhovnilí

Pro hovno děláte

V hovnech milujete

Od hovna k hovnu se váš život plete

Hovno zbožnili jste

Už jen ono je vaše víra

Hovno to jediné co ve vašem světě neumíra

Jen když máme Hovno

Aspoň Hovínko

Máme aspoň čmoud

Když už né k zatopení polínko

Naše drahe Hovno! Pozlat' nám ho Pánbůh

To je všechno z vědomí že smrt nedáva na dluh

Ale protože vy všichni nemáte čím platit

Koukáte se aspoň v hovnech ztratit'.

A vše co máte je cenné

jak to hovno uvozhřené. “

Tento epos je impulzom gigantických rozmerov, kritika všetkého a všetkých, ktorí žijú totálne vyprázdnený život, ktorý nám pripomína najčastejšie používané slovo. Ľudia si „zbožstili“ prázdnotu života, ktorý im podľa Bondyho naozaj nič neprináša. U Bondyho dochádza aj ku strate ideálov k Marxovi, ba dokonca k viere (u Bondyho ide o taoizmus a budhizmus)

2.2 Móda ako osobitý prejav revolty

Obr. č. 1: 'Dobová' fotografia vlasatcov (Leto 1966)

„Pamatuji si, jak v Praze na ně byly pořádány opravdové hony. Během těchto akcí policie jim byly násilím ostrihány vlasy. Režim zase jednou ukázal svou pravou tvář. Když jsem pak asi o měsíc později přijel z Karlových Varů do Prahy samozřejmě neostříhaný, tak jsem musel své dlouhé lokny maskovat aby mě nepotkal stejný osud. Stejně mi to ale nepomohlo, protože na jaře příštího roku k tomu nakonec také došlo, když nás za dlouhé vlasy dali do vězení. Všichni ponižení kamarádi z Prahy byli velmi rádi a u vytržení, když viděli, že ne všichni jsou ostříhaní. Bylo to něco jako malé vítězství nad státním terorem a zvůlí komunistů. Naše dlouhé vlasy tehdy byly projevem protestu a znakem touhy po změně. Proto se tehdejší režim máničky snažil šikanovat, terorizovat a izolovat.“²⁶

V 60. rokoch 20. storočia začala dĺžka vlasov u niektorých chlapcov a mužov presahovať vtedajší, obvykle krátky, až takmer vojenský zostrih. Išlo nielen o jednoduchú záležitosť módy, ale aj o svojrázne vyjadrenie vzdoru voči jestvujúcej generácii a jej „tvrdým“ a nemenným hodnotám. Problémy s „bujnými hrivami“ však neznamenali

²⁶ [Cit. 2012.04.20] Dostupné na internete: <<http://crash-club.blog.cz/1012/manicky-neboli-vlasatci>>

zhoršenie akéhokoľvek uplatnenia iba vo východnom bloku sveta, no podobné prejavy boli zaznamenané i na Západe.²⁷

Termín „vlasatec“ ako primárny objekt pozorovania v rámci vnímania módy ako osobitého vonkajšieho prejavu vzdoru voči totalitnému režimu nevznikol v kruhoch mladých ľudí, ktorí si toto označenie vyslúžili. Bol to pojem oficiálnych dokumentov a tlače už od roku 1966. V prvých verziách obdobných sa objavuje slovo „mánička“, ktoré predstavuje skôr hanlivé a dehonestujúce pomenovanie týchto ľudí. Neskoršie nariadenie ÚV KSČ mierne pozmenilo celkové chápanie tejto skupiny mládeže, a podľa jej teórie sa k nim radili osoby, ktoré majú provokatívne a odpudzujúce správanie a prejavujú zjavnú neúctu voči spoluobčanom na verejnosti a v uzavretých miestnostiach. Závažnou skutočnosťou je taktiež fakt, že niektorí z nich svojím zovňajškom demonštrujú svoju nihilistickú pasivitu smerom k spoločnosti. KSČ ich ďalej charakterizovala ako ľudí so stratou spoločenských hodnôt, bezvýchodnosť v pohľade na vlastnú pozíciu v spoločnosti a nezáujem o dianie okolo, a to primárne vďaka zanedbanému vzhľadu.

Pre úplnosť je vhodné spomenúť i pojem tzv. *paskové*, ktorí napriek podobnej definícii zo strany ÚV KSČ mali pár rozdielnych znakov, čo sa týka vzťahu k vlasatcom. Nosili tzv. *emany*, t. j. vlasy vyčesané dohora nakláňajúce sa na jednu stranu a natreté cukrovou vodou alebo pivom kvôli lepšej stabilite. Ich pôvod nachádzame v predošlých „*potápkoch*“, ktorí však na rozdiel od paskov nenosili nízko posadený opasok.²⁸

Vlasatcom bol obmedzovaný vstup do reštaurácií, divadiel, kín, do verejnej dopravy či rekreačných oblastí. Počas policajných razíí bolo zadržaných a násilne ostrihaných niekoľko tisíc takýchto osôb. Stali sa akýmsi obetným baránkom. Ich „vyhladzovanie“ malo paradoxne pomôcť nájsť styčnú plochu medzi vládncami špičkami a malomeštiacky orientovanou generáciou, ktorá socialistickým ideám nefandila. Takýto koncept spoločného nepriateľa však vydržal maximálne do revolučného roku 1989.

Dôvodov, prečo tieto osoby natoľko vadili, bolo mnoho. Ich presný výpočet je takmer nemožný. Vlasatci zasahovali do rysov západnej kultúry, čo bolo viac ako neprijateľné. Nekorešpondovali s prototypom poslušného občana s balalajkou. Prostredníctvom propagandy štát rozpútal hystériu podobnú honu na čarodejnice a do tejto akcie zapojil rôzne zložky, vrátane školských, vzdelávacích či zdravotníckych inštitúcií. Kam nemali dosah strážcovia zákona, tam boli nasadení kontrolóri mravnosti, morálky, zdravia i vkusu. Od nepatrného šikanovania sa trestajúca spoločnosť nenápadne prepracovala až

²⁷ [Cit. 2012.04.20] Dostupné na internete: <<http://art.ihned.cz/knihy/c1-47478130-socialismus-a-vlasatci-hon-na-manicky-obnazil-technologie-totalitni-moci>>

²⁸ Blažek, P., Pospíšil, F. „*Vraťte nám vlasy!*“ Academia: Praha, 2010.589 s. ISBN: 978-80-200-1873-1.

k regulárnej segregácii a perzekúcii. „*Vlasatce neobsluhujeme*“ či nemožnosť študovať kvôli nedôstojnému chovaniu si akoby podáva ruku s antisemitským rasizmom.²⁹

I vlasatci svoj postoj a výzor odvodzovali od existujúcich zahraničných „búriacich“ sa mladých prvkov spoločnosti. Akékoľvek vzory v tomto zmysle boli v tom období vnímané ako nejaký typ delikventnej subkultúry, ktorej členovia si zámerne vyberajú také vonkajšie znaky a prejavy, ktoré sú spôsobilé vyvolať širokú nepriazeň v reakciách okolia. Medzi spomenuté vzory je možné zaradiť tzv. teddy boys, mods a rockers z Veľkej Británie, ktorých móda podľa pamätníkov významne ovplyvňovala i vzhľad československých vlasatcov.

Aktivity vlasatcov je možné priradiť i k ďalšiemu vzorovému hnutiu, a to k hnutiu Provos, ktorá sa označuje za kontrakulturu či subkultúrne hnutie, ktoré bojuje za revoltu všade, kde môže. Vyhlasuje sa za večne porázaného, no nevynechá príležitosť, aby aspoň poriadne vyprovokovalo existujúcu spoločnosť. Spojovacím znakom s vlasatcami bol rovnaký druh hudby a rocková hudobná scéna v USA či Veľkej Británii, podobné vzory v obliekaní a pod.

Hippies ako najznámejší obraz dlhovlasej mládeže 60. rokov minulého storočia v USA. Hippies a kontrakultúra je možné spojiť ako slovné synonymá. Vtedajší historik a sociológ túto a podobné „revoltujúce skupiny zaradil pod nasledovnú definíciu: „*Kontrakultúra je embryonická kultúrna báza politiky novej ľavice, pokus objaviť nové typy komunity, nové rodinné vzorce, novú sexuálnu morálku, nové spôsoby života, nové estetické formy, nové osobné identity čo najvzdialenejšej od mocenskej politiky, buržoázných domácností a protestantskej etiky.*“³⁰

Ako iný inšpiratívny jav je treba spomenúť beatnikov. Allen Ginsberg ako jeden z hlavných predstaviteľov ovplyvnil túto domácu subkultúru ako tzv. smerovač „*zbitej generácie*“. Jeho najväčší dosah cítiť u Jaroslava Hutku, Vlastimila Třešňáka a Milana Kocha. Táto forma vtedajšieho protestu bola však bohémska, výstredná, výlučná, individualistická a recesistická, bez politického programu (*Rudé právo* – 1962).

„*Budiž ti beatníku požehnány vlasy !*

Jsou hvězdná skryš

A

Světla zdroje tvoje vlasy

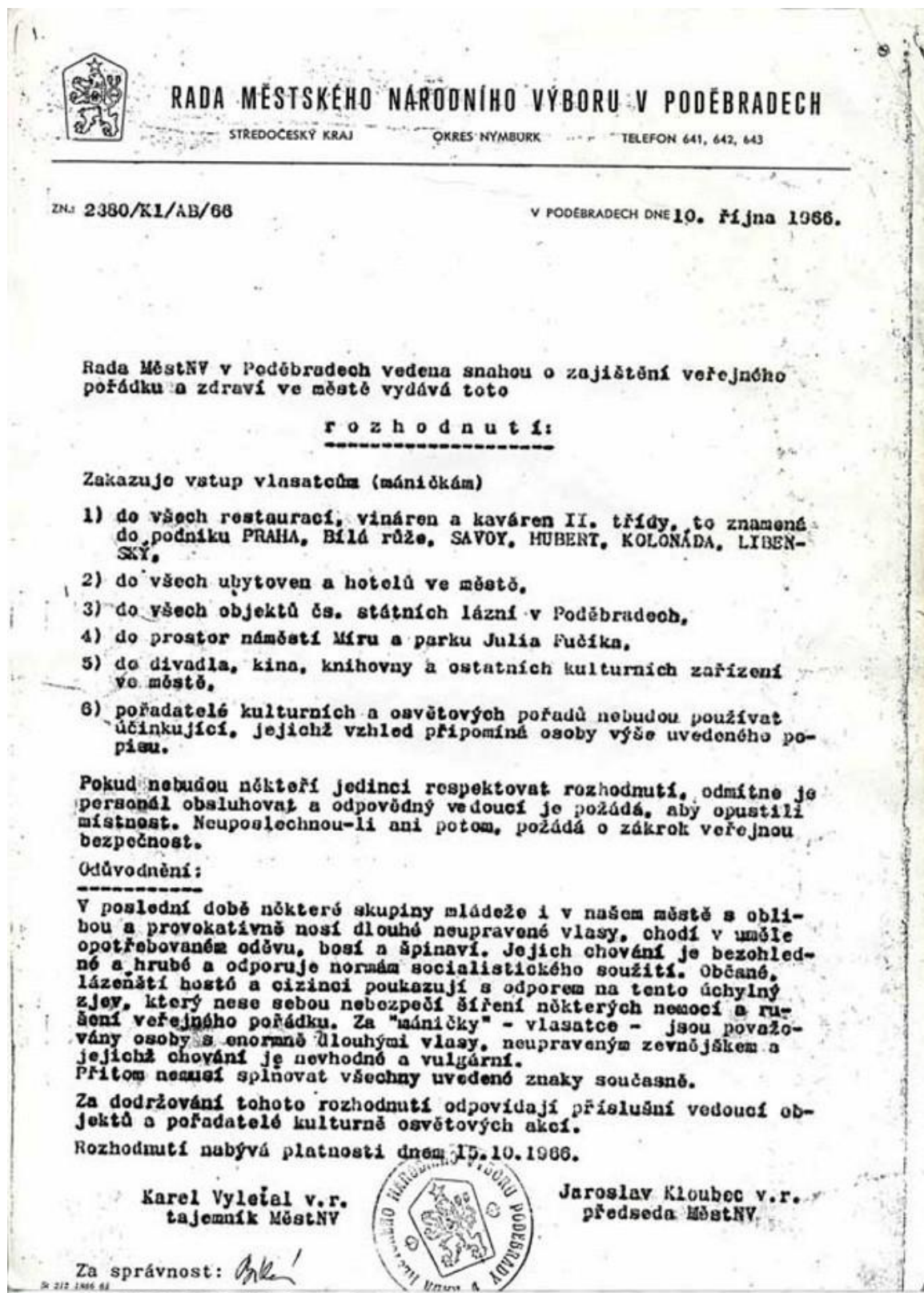
Pláštěm tě halí královským

²⁹ [Cit. 2012.04.20] Dostupné na internete: <<http://art.ihned.cz/knihy/c1-47478130-socialismus-a-vlasatci-hon-na-manicky-obnazil-technologie-totalitni-moci>>

³⁰ Blažek, P., Pospíšil, F. „*Vraťte nám vlasy!*“ Academia: Praha, 2010.589 s. ISBN: 978-80-200-1873-1.

*Vyzývajú v boje tvé vlasy
Na čele ať korunu z nich máš
Ať halí blbost či moudrost mozku tvého
Na hlavě cudně dráždí tupé lidi
Sluší k ozdobě každického kroje tvoje vlasy
Nezvýší nic svůdnou krásu jich
Nechtěj
Perel
Květů
Tvoje vlasy
Vždyť hnědé jsou co kaštan uzrálý
Tmavší když tihneš k řevu
Světlonké jako sluneční paprsek
Všade zřím jich měkké vlnky hrát
MĚŠTÁCI VY VLASOJEDI ZBLÁZNĚTE SE Z VLASÁČE
Však
Nevítr
Neunese !!!!!!!?!“*

(Milan Koch: Vlasy)

Obr. č. 2: Typický příklad štátného oficiálneho obmedzenia voči vlasatcom

Tenzia a viditeľný strach režimu z vplyvu undergroundu na mladú generáciu, ale aj na spoločnosť ako celok vyústil až k monsterprocesom s členmi Plastic People of the

Universe, t. j. s Pavlom Zajíčkom, no predovšetkým Ivanom Martinom Jirousom, ktorí si odsedeli niekoľko rokov v nápravno-výchovnom zariadení vo Valdiciach. Rozsudky, ktoré boli vydané vyvolali vlnu nevôle v disidentských kruhoch a politicky aktívni členovia sa začali zbližovať s undergroundom. Postupne dochádza k syntézam medzi disentom a undergroundom, ktorý vydržal aj po roku 1989.

Ako príklad zmiernenia následkov vtedajších monsterprocesov je možné uviesť rozsudok Najvyššieho súdu ČR, ktorý na základe sťažnosti podanej ministrom spravodlivosti, ktorým bol zrušený rozsudok Krajského súdu v Prahe z roku 1976 a následne aj všetkých iných rozhodnutí majúcich podklad v tomto rozsudku a jeho zrušením strácajúcich akýkoľvek význam, ktorým došlo k vysloveniu viny a následnému odsúdeniu štyroch obvinených, menovite Ivana Martina Jirousa, Vratislava Brabence, Pavla Zajíčka a Svatopluka Karáska „že v období od června roku 1971 až února roku 1976 organizovali a účastnili se vystoupení hudebních skupin „Plastic People Universe“ a „DG 307“, jejichž program byl zaměřen tak, že stálým opakováním a zdůrazňováním vulgárních výrazů vyjadřoval neúctu vystupujících ke společnosti a pohrdání jejími morálními zásadami“.³¹

³¹ [Cit. 2012.04.20] Dostupné na internete:
<<http://www.jurisprudence.cz/clanek.html?id=1029&seznamtyp=2&rocnik=0&cislo=0>>

3. Nepochiticko – politický underground

*„Sedeli jsme tam s Havlem asi do pěti rána,
většinou jsem nepřetržitě žvanil a žvanil, předčítal ukázky ze Zprávy a
tak podobně. Když jsem ráno přišel domů, Juliana byla celá vyděšená,
co je se mnou. Říkal jsem jí: 'Prosím tě, co ti je? Vždyť víš, že jsem šel s
Havlem!'“
, No právě proto, odejdeš s Havlem a já se nemám bát, když se nevrátíš
celou noc!’“*

(Ivan Martin Jirous: Pravdivý příběh Plastic People, 1984)

Politická opozícia alebo prepojenie undergroundu s disentom prebehlo pri procese so skupinou Plastic People of the Universe. Hlavným rozdielom medzi disentom a undergroundom je fakt, že v disente pôsobili zväčša osobnosti verejného, kultúrneho či politického života, ktorí boli najskôr oficiálne činní, no potom boli vylúčení a začali tvoriť paralelnú polis, ktorá sa snažila aj o politické zmeny. Underground sa naopak o oficialitu a ani o oficiálnu tvorbu nestaral, a taktiež nechcel, ba dokonca odmietal byť jej súčasťou. Paradoxom zostáva, že situácia v ČSSR ich ku spolupráci doslova pritlačila.

3.1 Prepojenie vzťahu disent – underground

*„Někdy v březnu 1976 mi řekl František Šmejkal“
'Chtěl by se s tebou seznámit Václav Havel. Slyšel,
Že jste sektáři, tak jsem ho ujistil, že jste, ale že se tě zeptám. '
Reagoval jsem okamžite: čím dřív, tím líp. František slíbil, že to zařídí.
Svěřil jsem se Daně, že se chci setkat s Havlem. Varovala mě:
'Dej si pozor,
Havel hraje svou hru.' 'Já hraju taky svou hru, Dano.
Až nás zavřou, tak tihle budou jediná, kteří se nás můžou zastat.'“
(Ivan Martin Jirous: Pravdivý příběh Plastic People, 1984)*

Na začiatku roku 1976 sa jedného večera zišiel Václav Havel s Magorom. Magor hral Vaškovi celú noc skladby Plastikov, DG 307 a iných skupín. Dal mu jeho *Zpravu*

*o třetím českém hudebním obrození. Vašek pochopil, že sa tu odohráva niečo, čo ma úplne podstatný výraz, že to je autentický a existenciálny prejav mladých ľudí, a nie nejaký rev a sprosté slová, ako sa oficiálne hovorilo. Dokonale rozpoznal, že Jirousov underground sú potenciálni spojenci, ktoré iba sám režim v tlačil do geta, pretože sa odmietli prispôbiť. V ich hudbe bola poézia, túžba po spásе a po spravodlivosti, po slobode...*³²

„Cítil jsem prostě najednou, že pravda je na straně těchto lidí, ať si říkají kolik chtějí sprostých slov a ať mají vlasy třeba až na zem. Kdesi v útrobách tohoto společenství, postojе a tvorby jsem tušil zvláštní čistotu, stud a zranitelnost; v jejich hudbě byla zkušenost metafyzického hoře i touha po spásе. Zdálo se mi, že tenhle Jirousův underground je pokusem dát naději těm nejvyděděnějším.“

(Václav Havel: Dálkový výslech, 1986)

Disent predstavoval označenie jednotlivcov a skupín, ktoré verejne a otvorene vyjadrujú názory odlišné od oficiálnej vládnucej ideológie. Termín pôvodne pochádzal z náboženskej oblasti, v kontexte politickom je používaný vo vzťahu ku komunistickým systémom a ďalším prúdom totalitného zamerania.³³

„Underground je duchovní pojistka každé doby, aby se nezalkla sádlem.“

(Martin C. Putna)

Martin C. Putna pri príležitosti výstavy s rovnomeným názvom, ako vyššie uvedený citát zo dňa 18.1.2009, poskytol rozhovor, kde uviedol svoj pohľad na vzťah disentu a undergroundu i úlohu Václava Havla v ňom.

„Na počátku byly dissent a underground dost odlišné světy. Dissent – to byli lidé, kteří přinejmenším po nějakou dobu byli součástí veřejné a někdy i oficiální kultury, a pak z ní byli vyloučeni. Underground – to byli lidé, kteří se nikdy o účast v oficiální kultuře nepokoušeli. K sobě navzájem je jistě přitlačila dobová situace, ale zdá se, že v sobě nakonec navzájem našli jistou inspiraci. Tak, jak o tom paralelně vyprávějí vzpomínkové texty Havlovy a Magorovy položené vedle sebe. Underground v širším slova smyslu je typ kultury, typ postojе ke světu, který se nachází v každé epoše. Undergroundem byli první apoštolové Ježíšovi, první žáci svatého Františka, první židovští chasidi, prokletí básníci v

³² Kriseová, E. 1991. *Václav Havel – životopis*. Brno: Atlantis, 1991. ISBN: 80-7108-024-1.

³³ [Cit. 2012.04.21] Dostupné na internete: <<http://www.totalita.cz/vysvetlivky/dissent.php>>

Paříži i beatnici v San Franciscu. Pokaždé trochu jiným způsobem, ale všichni ve své době pohoršovali, protože žili "jinak", protože neuznávali etablované hodnoty své doby.“

Na otázku, či si myslí, že Václava Havla na pomyselné čelo hnutia viedli vodcovské ambície alebo sa tam dostal zhodou okolností, odpovedal nasledovne: „*Vůdcovské ambice nejsou samy o sobě nic pejorativního. Je to prostě jistý typ osobnosti. Havel měl tendenci organizovat, spojovat a vést už od šestnácti. Mám na mysli jeho roli ve společenství šestatřicátníků, hluboko v padesátých letech. Společenství se měnila, ale role zůstávala...*“³⁴

Pre úplnosť je v tomto kontexte potrebné vymedziť aj postavenie a rolu Charty 77, resp. „chartistov“ v rámci vzťahu undergroundu a disentu v rozoberanom období. Charta 77 a československý dissent zapadali so súvislosťou východoeurópskych opozičných aktivít, no i tak tu nájdeme isté zvláštnosti a osobitosti. Prvým dôkazom je to, že pri zrode Charty stála solidarita s vlasatou, svojím spôsobom „hrubo“ sa vyjadrujúcou mládežou, teda s hudobným undergroundom. Nič podobného sa len tak ľahko prihodiť nemohlo. Musela k tomu prísť skutočnosť, aby si režim nárokoval totálnu kontrolu nad prejavmi života vrátane zábavy. Zároveň platilo, že tam, kde je politika takmer zrušená, je politikou všetko. Tým pádom aj organizovaný rockový koncert organizovaný nie práve podľa predstáv meštiackych. Jeden z majstrovských kúskov Václava Havla je, že na jeseň roku 1976 počas monsterprocesov s Plastikmi pochopil, aká príležitosť sa pre roztrieštené, nesformované a predsa len k nejakej akcii odhodlané kruhy odporcov režimu ponúka. Ďalším lišiackym nápadom bol i československým režimom prijaté zákony o dodržiavaní ľudských práv, ktoré samozrejme dodržiavané byť nemali. Na tejto platforme sa skutočne mohlo pozorovať spojenie pozoruhodnej spoločnosti, a to spisovateľov, kresťanov, reformných a bývalých komunistov, liberálov, nejakých tých trockistov, osobností ako Václav Černý a Jan Patočka, ale aj ľudí, ktorí sa absolútne politicky vymedzovať nepotrebovali, len im jednoducho prišlo správne takýto dokument podpísať.

Z Havlovej strany to nebolo len hrdinstvo, byť v záujme dobrej veci. Havel, ktorý sa krátko pred týmto počínom zoznámil s ideológom undergroundu Ivanom Martinom Jirousom, určite zaujal spirituálny rys tvorby československého undergroundu. Táto ťažko vysvetliteľná ingrediencia časti československej opozície jej dodávala pozoruhodne náboženský obsah, a to i v prostredí viac - menej svetskom. Z undergroundu pochádzalo najväčšie množstvo signatárov Charty 77, na čo sa ale často zabúda. Boli to ľudia poväčšine robotníckych profesií, ktorí v cieľavedomej nezávislosti a odmietaní túžob

³⁴ [Cit. 2012.04.21] Dostupné na internete: <http://www.vaclavhavel-library.org/docs/press/090118_underground-je-pojistkou-doby-aby-se-nezalkla-sadlem.pdf>

majoritnej spoločnosti skutočne už nemali čo stratiť. Mohli iba získať – dôstojnosť, priateľov, česť.³⁵

³⁵ [Cit. 2012.04.21] Dostupné na internete: < <http://czechtek.bloguje.cz/460335-petr-uhl-underground-byl-pro-vetsinu-chartistu-az-prilis-anarchisticky.php>>

4.Právny aspekt obdobia existencie československého undergroundu z pohľadu dokumentu Charta 77

4.1 Historické pozadie prijatie Charty 77

Totalitná moc ako hlavný zdroj vedenia a vládnutia vo vtedajšej spoločnosti silne požadovala od všetkých svojich občanov aktívnu participáciu v mnohých oblastiach kultúrnej, spoločenskej, hospodárskej či právnej sféry „občianskej spoločnosti“. Napriek formálne zakotveným pravidlám – právam i slobodám v legálnych dokumentoch, často dochádzalo k ich zásadnému porušovaniu priamo zo strany tých, ktorí predstavovali postavenie zákonodarcov. Nezapájanie sa a nerešpektovanie vládnej moci občanmi Československa odrážalo ich nesúhlas s režimom, ktorý mal za cieľ jeho slabnutie pri uplatňovaní komunistických právomocí voči ľuďom, a to zahrnúť do svojej ideológie všetkých, spájať všetkých, reprezentovať jedinou správnu vládnu garnitúru, jednoducho byť absolútny.

Neskoršia pozícia komunistov však rezignovala na už uvedené ciele či pokusy o ich naplnenie, pretože dochádzalo k viacerým zmenám v rámci existencie pravidiel v štáte. Vládnuca moc začala požadovať opozičné požiadavky, ako napr. absolútne vákuum občianskej vôle, tzv. perpetuum silentium, sociálnu pasivitu a mlčanlivosť. Tichý súhlas prestal byť prejavom občianskeho vzdoru a stal sa všeobecne akceptovaným postojom adá sa povedať, že i vzorom. Paradoxne z toho vyplýva, že uskutočniť jeho výslovné vyjadrenie bolo nemožné a jeho verzia bez zvuku znamenala akýsi múr, o ktorý sa totalitná moc opierala.

Charta 77 bola odpoveďou na vysvetľovanú dilemu. Vyzývala po aktivite s podporou v jestvujúcom platnom právnom systéme. Charta 77 odmietala potvrdiť, že všetky zákony a pravidlá sú iba závesom skrývajúcim komunistickú realitu.³⁶

Tento dokument bol vytvorený krátko po Konferencií o spolupráci a bezpečnosti v Európe v Helsinkách v roku 1975. Jej *Záverečný akt* sa snažil logicky spojiť do jednej deklarácie všetky témy predošlej politickej situácie počas tzv. Studenej vojny. Tento typ

³⁶ Prečan, V. 1990. *Charta 77 1977-1989: Od morálnej k demokratickej revolúcii*.Cs. Ústav pro soudobé dějiny ČSAV, ARCHA Scheinfeld – Praha – Bratislava. 1990. 525 s. ISBN: 80-9000422-1-X.

dokumentu okrem týchto otázok obsahoval i statusy ako napr. rovnosť štátov, autonómia alebo zákaz používania sily pri riešení sporov atď. či významné úlohy týkajúce sa ľudských práv v rámci spolupráce krajín. Československo ako jedna zo zúčastnených krajín mala dodržiavať tieto prijaté výsledky Konferencie a zakomponované do *Záverečného aktu*. Bohužiaľ, entuziastické nálady veľkých očakávaní bolo čoskoro pochované skutočnosťou. Všetky dosiahnuté závery spojené s ľudskými právami a slobodami či zákazmi násilia voči nim iba ticho zotrvali ako formálne stanoviská na papieri bez akýchkoľvek zrejmých garancií v prípade ich hrubého porušenia.³⁷

Centralizovaná politická moc videla v mnohých pokusoch nasmerovaných proti režimu úsilie zničiť socialistickú komunitu, snahu narušiť jej jednotu spolu s negatívnym pohnutím v radoch robotníckej triedy. Jednoducho povedané, naplniť „líderskú“ ideu antikomunistov, a to izolovať krajinu od národnej slobody pohybu a úspešného antiimperialistického boja.³⁸

4.2 Charta 77 a jej hlavná myšlienka

Signatári Charty použili tento dokument ako pomoc ku kritizovaniu politickej a štátnej moci kvôli neustálym porušovaniu ľudských a občianskych práv. Tieto práva sa Československá republika zaviazala dodržiavať a rešpektovať vzhľadom na podpísanie *Záverečného aktu* prijatého v závere Konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe. Všetky štáty, ktoré sa na tejto Konferencii zúčastnili, vyzývali predstaviteľov krajín s totalitným režimom k náprave. Želali si, aby potvrdili existujúcu nespravodlivosť smerom k ľudským a občianskym právam a dožadovali sa odstránenie tohto závažného stavu, aby mohol byť uskutočnený konštruktívny dialóg na túto tému. Charta 77 mala pre budúcnosť zakotviť následnú aktivitu (podľa predstáv jedných z jej hlavných autorov, Václava Havla a Pavla Kohouta):

- sledovať rôzne formy a prípady konkrétneho narúšania ľudských a občianskych práv,
- pripraviť dokumentáciu tejto činnosti,
- načrtnúť riešenia,

³⁷[Cit. 2012.03.18] Dostupné na internete <<http://history.state.gov/milestones/1969-1976/Helsinki>>

³⁸ Oddelenie propagandy a agitácie ÚV KSČ. 1977. *V mene socializmu a šťastného života proti rozvratníkom a samozvancom*. Nakladateľstvo Pravda, Bratislava 1977. 190 s.

- predložiť všeobecné návrhy, aby došlo k jasnému zakoreneniu týchto práv v mysli širokej verejnosti,
- pozitívne vplývať na možné konflikty, ktoré sú spôsobilé na vznik kvôli bezpráviu a nespravodlivosti
- pracovať ako mediátori;³⁹

Je dôležité hovoriť o Charte 77 a jej právnych dôsledkoch, ako aj o úsilí vytvoriť bázu rešpektovania občianskych práv v predchádzajúcom totalitnom režime, pretože predstavovala akýsi pomyselný úspech, efektivitu a účinnosť v porovnaní s faktickým stavom. Je zjavné, že úcta a rešpekt k občianskym právam nikdy neboli ničím samozrejmým, a to dokonca ani v podmienkach politickej slobody. Existencia formálnej tolerancie k ľudskej dôstojnosti bez akejkoľvek praktickej roviny bola a je stále veľkou výzvou k príprave zakotvenia legálnej garancie rôznymi prostriedkami práva pre moderné demokratické krajiny, na základe požiadaviek civilnej moci. Právne normy abstraktne reflektujú sociálne vzťahy. Charta 77 stále zdôrazňovala problém právnej kultúry a právneho povedomia s ohľadom na politickú moc a jej praktickú úroveň a ako jej vzťah k právu ako takému vplýva na správanie občanov.⁴⁰

Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach a *Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach* boli publikované v Zbierke zákonov pod číslom 120/1976 Zb., a tým sa stali platnou súčasťou československého právneho poriadku. Tak v tomto, ako aj v prípade skoršieho *Záverečného aktu* (konkrétne jej článku VIII. a jeho zakotvenia záväzku dodržiavať a rešpektovať ľudské práva a slobody zahŕňajúce slobodu myslenia, vyznania, presvedčenia a svedomia) Helsinskej konferencie, nastala situácia bezohľadnej neúcty a nepovšimnutia k týmto právam. Spoločná povinnosť spomenutých deklarácií a paktov bola stanoviť a ustanoviť také štátne orgány, ktoré by boli schopné efektívne zabezpečiť a chrániť tieto práva a slobody v prípadoch, ak by malo dôjsť k ich porušeniu.

Manifest Charty 77 kladne hodnotila prijatie týchto medzinárodných dokumentov. Problém nastal v čase, keď malo byť vytvorené prostredie ich praktickej implementácie. Existovala obrovská medzera medzi formálnou stránkou týchto dokumentov a nerešpektovaním

³⁹ [Cit. 2012.03.18] Dostupné na internete: <<http://libpro.cts.cuni.cz/charta/index.htm>>

⁴⁰ Prečan Vilém, *Charta 77 1977-1989: Od morální k demokratické revoluci*. Cs. Ústav pro soudobé dějiny ČSAV, ARCHA Scheinfeld – Praha – Bratislava. 1990. 525 s. ISBN: 80-9000422-1-X.

občianskych práv, ktoré boli na viac porušované na každom rohu. Manifest Charty sa nesnažil útočiť na vedúcu rolu Komunistickej strany v spoločnosti (článok 4 československej Ústavy z roku 1960) a ani nikdy nevyzýval k bezpráviu, vyhýbaniu sa povinnostiam či k zahájeniu ilegálnych akcií namierených proti štátnemu aparátu ako jasnému nerešpektovaniu článku 29 československej Ústavy z roku 1960. Preto znamenalo vtedajšie stanovisko Generálnej prokuratúry k Manifestu Charty 77, podľa ktorého bolo objektívne spôsobilé navodiť ohrozenie socialistického zriadenia, úplnú bezpredmetnosť a nepravdu.⁴¹

4.3 Konkrétne práva porušované v období prijatia Charty 77

Inými slovami, Charta 77 je niečo ako dokument prijatia záväzku za prijatie občianskej zodpovednosti za veci verejné, pretože „iba“ kritizovať nestačilo. Každý občan je zodpovedný za dodržiavanie a aplikáciu schválených dokumentov v ich každom jednom osobitom právnom inštitúte. Z toho vyplýva, že to platí tak pre občanom ako aj pre právny štát a ich predstaviteľov.

Charta 77 predstavuje politickú opozíciu vo vtedajšom Československu, jej text prostredníctvom prísneho, nekonfrontačného a strohého spôsobu vyratúva individuálne práva a slobody, hrubo porušované vládnucom režimom.⁴²

Politické práva

- **Sloboda prejavu**(spolu so **slobodou reči a tlače**)

Článok 28 ods. 1 československej Ústavy, č. 100/1960 Zb.:

„V súlade so záujmami robotníckej triedy a hnutia, je sloboda prejavu garantovaná vo všetkých oblastiach sociálneho, spolu so slobodou reči a tlače. Občania užívajú tieto slobody na rozvoj ich osobnosti a tvorivosti a na ich aktívne uplatňovanie v rámci štátnej správy a hospodárskeho a kultúrneho budovania spoločnosti.“

Ústava spojila slobodu prejavu spolu so **slobodou združovania a zhromažďovania**, s ohľadom na ich spoločný pôvod vzniku a rovnomenný charakter.

⁴¹ Jičínský, Z. 1995. *Charta 77 a právní stát*. Doplněk, Brno 1995. 236 s. ISBN: 80-8576-543-8.

⁴² Jičínský, Z. 1995. *Charta 77 a právní stát*. Doplněk, Brno 1995. 236 s. ISBN: 80-8576-543-8.

Posledná veta článku 28 ods. 1 československej Ústavy, č. 100/1960 Zb. znie: „*K tomuto cieľu sa garantuje sloboda združovania a sloboda pouličných zhromaždení a manifestácií.*“

Článok 20 ods. 2 československej ústavy, č. 100/1960 Zb.:

„Všetky tieto slobody sú zaručované jestvujúcimi vydavateľskými úradmi, tlačovými spoločnosťami, verejnými budovami, miestami, spolu s rozhlasovým a televíznym vysielaním, ktoré sú k dispozícii pre všetkých občanov.“

Znie to možno neskutočne, pretože spomenuté ústavné články boli len „holou“ deklaráciou, ktorá v realite nič neznamovala. Ktokoľvek, kto sa snažil naplno uplatniť Ústavou „garantované“ slobody a práva na vyjadrenie svojich názorov, myšlienok a pod., mohlo byť stíhaný a následne odsúdený, i riadne potrestaný. Práve ich uplatňovanie bolo častým základom pre trestné stíhanie za trestné činy proti republike a ústavnému zriadeniu. (Trestný zákon č. 140/1960 Zb., 1. a 2. hlava osobitnej časti).

Miernejšie sankcie pre ľudí, ktorí sa snažili užívať tieto slobody na prejavenie vlastnej osobnosti, ktoré sa líšili od oficiálnej ideológie, boli typickým príkladom, kedy dochádzalo k zákazom vykonávať činnosť na vyšších pracovných pozíciách, rýchly presun na podradné práce a pod.⁴³

Právo na obhajobu nebolo vyjadrené podstatne iným spôsobom ako je tomu dnes, ale napriek tomu ho Manifest Charty 77 zahrnul do svojej enumerácie porušovaných práv a slobôd. Je nevyhnutné spomenúť, že súdy v tomto období československej histórie boli manipulované predstaviteľmi štátu, vtiahnuté do mašinérií komunistickej ideológie, a tým pádom tu nebol žiaden priestor, aby bolo vôbec možné hovoriť o práve na spravodlivý proces.⁴⁴

Hospodárske, sociálne a kultúrne práva

- **Sloboda vyznania**

Článok 32 ods. 1, 2 československej Ústavy, č. 100/1960 Zb.:

„Sloboda vyznania sa zaručuje. Každý je oprávnený byť členom akejkoľvek náboženskej spoločnosti, zúčastňovať sa náboženských úkonov a obradov alebo byť bez vyznania, ak to nie je v rozpore s platným právom.“

⁴³Jičinský, Z. 1995. *Charta 77 a právní stát*. Doplněk, Brno 1995. 236 s. ISBN: 80-8576-543-8.

⁴⁴[Cit. 2012.03.19] Dostupné na internete: < http://www.olp.sk/docs/charta_77_prof_kusy.pdf>

„Náboženstvo nemôže byť dôvodom k odmietaniu občianskej povinnosti uloženej štátnymi orgánmi v súlade s právom.“

Slobodný prejav viery či náboženstva človeka bol konštantnou prekážkou budovania socializmu. Občanom sa nedovoľovalo slobodne hovoriť o záležitostiach svojej viery, a obzvlášť ako zamestnancom štátnych korporácií. Vo väčšine prípadov to bola i jediná príčina pre výpoveď zo zamestnania. Náboženské stanovky sa považovali za striktné anti komunistické.

- **Právo na vzdelanie**

Článok 25 ods. 1, 2 československej Ústavy obsahoval vyjadrenie práva na vzdelanie. Zaručovalo sa všetkým, a to bezplatne na každom stupni štúdia. Toto právo bolo veľmi ľahko porušované v prípade nesúhlasu s vedúcou ideológiou. Deti mnohokrát „trpeli“ pre svojich rodičov, ktorí sa dostávali do šarvátok s komunistickým režimom, pretože tento postoj zvyčajne vyústil do prerušenia prijímacieho konania do škôl, a predovšetkým na stredné školy, vysoké školy a univerzity (tzv. kádrové previerky a konania = využívané pri prijímaní uchádzačov do škôl/zamestnania, t. j. hrubé porušenie článku 21 Ústavy).⁴⁵

- **Nedotknuteľnosť osoby**

Článok 30 ods. 1 československej Ústavy, č. 100/1960 Zb. zaručoval nedotknuteľnosť osoby, ktorá nemohla byť narušená nezákonnou aktivitou zo strany súdov, prokurátorov alebo iných zložiek štátneho aparátu.

- **Právo na súkromie**

Článok 31 československej Ústavy, č. 100/1960 Zb.:

„Neporušiteľnosť súkromia, dôvernosc a tajomstvo prepravovaných správ, spolu so slobodou obydliá, sa zaručujú.“

Toto je ďalší významný článok Ústavy. Pravidelné kontroly, časté sledovania či dokonca odpočúvania zložkami štátnej bezpečnosti a policajnými predstaviteľmi boli každodennou súčasťou života spoločnosti.

Osobnostné práva

- **Právo na česť a dobré meno**

Násilné porušovania tohto typu osobnostných práv nebolo výslovne zakotvené v československej Ústave, no napriek tomu je možné v spoločenskom živote vtedajšej

⁴⁵Jičinský, Z. 1995. *Charta 77 a právní stát*. Doplněk, Brno 1995. 236 s. ISBN: 80-8576-543-8.

doby nájsť ich obdobnú podobu, porovnateľnú s ich vyjadrením v medzinárodných dokumentoch, ktoré ich podrobnejšie rozpracovávajú.

V prípade ich porušenia (napr. urážky na cti a pod.) a následné rozhodnutie o ich nezákonnosti nemali svoje opodstatnenie, keďže bolo takmer nemožné dovolať sa akéhosi verejného ospravedlnenia alebo zmiernenia krívd zo strany štátneho aparátu..⁴⁶

⁴⁶[Cit. 2012.03.19] Dostupné na internete: <<http://karak.borec.cz/charta77.htm>>

Záver

Fenoménu undergroundu ako vlna prúdu, ktorá významným spôsobom ovplyvňovala a pôsobila na spoločenské dianie počas drvivej väčšiny existencie „vlády“ komunistického režimu, si zaslúži osobitú pozornosť a objasnenie svojho pôvodu vzniku. Z pohľadu širokej verejnosti môže underground predstavovať smer čisto umelecký, ktorý svoje uplatnenie primárne nachádza v literatúre, hudobnom priemysle či obyčajne „vyslovuje“ svoj postoj v správaní ľudí, ich obliekaní, účesoch, slovnom prejave a pod.

Predkladaná bakalárska práca sa zaoberá pojmom underground z viacerých uhlov skúmania, ktorých cieľom je uvedenie do tejto problematiky, pochopenie podstaty undergroundu, jeho vplyvu na spoločnosť, jeho hlavných ideí a posolstva pre občanov trápených totalitným režimom a v neposlednom rade popísanie jeho prepojenia s politickými snahami tej doby a ich vzájomnými vzťahmi.

Z teoretického hľadiska, či lepšie povedané gramatickým výkladom je možné dôjsť k poznatku, že underground svojím doslovným prekladom, t. j. „podzemný“ naplnil všetky atribúty tohto chápania. Počas jednotlivých periodizačných vln jeho jestvovania je zrejmé, že sa stal nežiaducim, keďže svojším spôsobom vyslovoval svoj nesúhlas a jasný negatívny postoj k tomu, akou nepravosťou je ovládaná krajina, v ktorej žijú jeho predstavitelia. Jednotlivé obdobia periodizácie okrem iného približujú i jeho charakteristiku, aký bol, ako sa vyvíjal a aké rozmery nadobúdala s rozrastajúcim sa vplyvom komunistického režimu.

Sféry pôsobenia, kde underground dosiahol najväčšie zastúpenie, sú spomínané už viackrát. Literatúra. Egon Bondy prostredníctvom nej majstrovsky vykresľoval pravdy vtedajšej doby, často krát personifikovaným štýlom, nepriamo hovoriacim pravdu do očí predstaviteľom totality. Nielen on, ale i mnohí iní poetisti a prozaisti, ktorým táto bakalárska práca venuje osobitú pozornosť, a to v jej konkrétnych statiach obsahujúcich odcitované časti ich diel, ktoré dokonale s pomocou „básnického pera“ opisujú realitu a ich názory na ňu. Hudba. Podobne umelci pôsobiaci v literatúre, i muzikanti prejavili snahu reagovať na hrubé spoločenské premeny zasahujúce do každodenného života obyčajných ľudí. Underground hudby a literatúry bol v mnohých oblastiach vzájomne poprepájaný, a to tvorbou či osobnosťami, ktoré ho reprezentovali. Typickým príkladom môže byť hodnotné spojenie v rámci spolupráce pri legendárnej skupine Plastic People of the Universe s Ivanom Martinom Jirousom a inými, ktorá vyústila do nevídaných umeleckých počínov, ktoré i v dnešných časoch nemajú obdoby a stali sa čímisi špecifickým, čo

nesmierne prekážalo politickým špičkám. Výsledkom takejto nevôle bolo následné odnímanie licencií týmto umelcom, čo však neubralo kvalite ich tvorbe, či ich vážnosti.

Bolo by to nekompletné, ak by sa téma undergroundu spracovala bez vysvetlenia jeho nadväznosti na politickú činnosť toho obdobia. Meno ako Václav Havel je naveky späté nielen so zásluhami v politike, ale aj o jeho prínosy práve v ložiskách undergroundu, a to najmä pre jeho úctu k týmto ľuďom a pochopenie, ktoré voči nim mal. V tomto zmysle je pre úplnosť potrebné spomenúť i dokument Charty 77. Dôvody sú viaceré. Prvým z nich sú predstavitelia, ktorí sa hrdó pod Chartu podpísali, pretože mnohé mená sa práve nachádzajú na zozname ľudí reprezentujúcich underground. Ďalším dôležitým faktorom je i čas, kedy Charta vznikala. Práve ten bol presným odrazom doby po všetkých stránkach spoločenského, kultúrneho či ekonomického života. Prelínanie undergroundu s politickými sférami je jasným dôkazom toho, že i takto dva odlišné svety môžu mať veľa spoločného a môžu sa pokúsiť úspešne vzoprieť krutosti režimu.

Underground vo svetle komunizmu predstavuje boj bez sily zbraní. Snahu o upozornenie na nepravosť, a to spôsobom sebe vlastným. Intelektuálnym štýlom a „rebelským“ správaním mládeže sa postupnou tendenciou viedol celé roky, a to až do jeho definitívneho pádu v roku 1989.

Zoznam použitej literatúry

Knižná literatúra

1. Blažek, P., Pospíšil, F. „*Vratte nám vlasy!*“ Academia: Praha, 2010. 589 s. ISBN: 978-80-200-1873-1.
2. Bondy, E. 2001. *Bezejmenná*. Zvláštní vydání. 2001. 139 s. ISBN: 80-85436-66-3.
3. Hanuška, P., Novotný, V. 2001. *Česká literatura ve zkratce 4*. Praha: Brána, s.r.o. 2001.
4. Jičínský, Z. 1995. *Charta 77 a právní stát*. Doplněk, Brno 1995. 236 s. ISBN: 80-8576-543-8.
5. Jirous, M. I. 2008. *Pravdivý příběh Plastic People*. Prvé vydanie: Praha, 2008. ISBN: 978-80-7215-355-8.
6. Jungmannová, L. *Podzemní kultura prizmatem sepětí moci a ideologie* In ACTA UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLOMUCENSIS FACULTAS PHILOSOPHICA MORAVICA 4 – 2005.
7. Kriseová, E. 1991. *Václav Havel – životopis*. Brno: Atlantis, 1991. ISBN: 80-7108-024-1.
8. Oddelenie propagandy a agitácie ÚV KSČ. 1977. *V mene socializmu a šťastného života proti rozvratníkom a samozvancom*. Nakladateľstvo Pravda, Bratislava 1977. 190 s.
9. Pilář, M. 2002. *UNDERGROUND aneb kapitoly o českém literárním undergroundu*. Druhé vydanie: Brno – Nakladatelství Host, 2002. ISBN: 80-7294-046-5.
10. Prečan, V. 1990. *Charta 77 1977-1989: Od morální k demokratické revoluci*. Cs. Ústav pro soudobé dějiny ČSAV, ARCHA Scheinfeld – Praha – Bratislava. 1990. 525 s. ISBN: 80-9000422-1-X.
11. Putna, M. C. 1994. *My poslední křesťané: hněvivé eseje a vlidné kritiky*. Praha: Herrmann & synové, 1994.
12. Rozhovory Renaty Kalenské. 2012. *Evangelium podle Brabence*. Torst, 2010. ISBN: 978-80-7215-405-0.

Citované básnické zbierky a básne:

Egon Bondy: *Mníšek vylitý nočník*, 2008

Egon Bondy: *Totální realismus – Ve všední den i v nedeli, 1954 - 1958*

Fanda Pánek: Vita horribilis, 1972 – 1985

Svatopluk Karásek: Řekni ďáblu ne, 1998

Milan Koch: Vlasy, 1974

Ivan Martin Jirous: Pravdivý příběh Plastic People, 1984

Václav Havel: Dálkový výslech, 1986

Internetové zdroje:

1. Charta 77. *Prehlásenie Charty 77 zo dňa 1. januára 1977*. [online]. [Cit. 2012.03.19] Dostupné na internete: <<http://karak.borec.cz/charta77.htm>>
2. Kusý, M. *Charta '77 a ľudské práva. Rok 30. Výročia Charty '77*. 2007. [online]. [Cit. 2012.03.19] Dostupné na internete: <http://www.olp.sk/docs/charta_77_prof_kusy.pdf>
3. Maníčky neboli vlasatci. 2010. [online]. [Cit. 2012.04.20] Dostupné na internete: <<http://crash-club.blog.cz/1012/manicky-neboli-vlasatci>>
4. Milestones 1969 – 1976. *Helsinki Final Act, 1975*. 2012. [online]. [Cit. 2012.03.18] Dostupné na internete <<http://history.state.gov/milestones/1969-1976/Helsinki>>
5. Nejedlý, J. 2010. *Socializmus a vlasatci: Hon na máničky obnažil technológii totalitní moci*. [online]. [Cit. 2012.04.20] Dostupné na internete: <<http://art.ihned.cz/knihy/c1-47478130-socialismus-a-vlasatci-hon-na-manicky-obnazil-technologie-totalitni-moci>>
6. Putna, C. M. *Underground je pojistkou doby, aby nezakla sádlem*. 2009. [online]. [Cit. 2012.04.21] Dostupné na internete: <http://www.vaclavhavel-library.org/docs/press/090118_underground-je-pojistkou-doby-aby-se-nezakla-sadlem.pdf>
7. Rozsudek Nejvyššího soudu. 2002. [online]. [Cit. 2012.04.20] Dostupné na internete: <<http://www.jurisprudence.cz/clanek.html?id=1029&seznamtyp=2&rocnik=0&cisl o=0>>
8. The Plastic People of the Univesre. 2009. [online]. [Cit. 2012.04.24] Dostupné na internete:< <http://www.plasticpeople.eu/historie.html>>
9. The Plastic People of the Universe. 2012. [online]. [Cit. 2012.04.24] Dostupné na internete:<http://sk.wikipedia.org/wiki/The_Plastic_People_of_the_Universe>

10. Totalita. 2012. [online]. [Cit. 2012.04.21] Dostupné na internete:
<<http://www.totalita.cz/vysvetlivky/disent.php>>
11. Uhl, P. 2007. *Underground byl až příliš anarchistický, nejasný, nevypočítatelný a nepolitický.* [online]. [Cit. 2012.04.21] Dostupné na internete:
<<http://czechtek.bloguje.cz/460335-petr-uhl-underground-byl-pro-vetsinu-chartistu-az-prilis-anarchisticky.php>>